

## TÜRKİYE'DE DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ'NİN İLK YANSIMALARI: 1946 GENEL SEÇİMLERİ VE CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ

Ahmet GÜLEN\*

### Öz

Türkiye'de 1945 yılında başlayan çok partili hayat, 1946 yılında oldukça hızlı bir gelişme göstermiştir. Başta Demokrat Parti olmak üzere farklı siyasi eğilimlerden çeşitli partilerin kurulmasıyla birlikte tek parti döneminden kalan düzenlemelerin tasfiyesi gündeme gelmiştir. 1946 yılında iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi ile muhalefetin en güçlü partisi konumundaki Demokrat Parti arasında en temel tartışmalardan birisi Cumhurbaşkanlığı makamıyla Parti Genel Başkanlığı makamının birbirinden ayrılması konusu olmuştur. Demokrat Partililer, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün aynı zamanda iktidar partisinin de başında bulunmasını demokratik gelişme bakımından mahzurlu bulmuşlar ve İnönü'nün partisinden ayrılmasını gündeme getirmişlerdir. İki parti arasında tarafsızlık konusundaki tartışmalar 1946 Cumhurbaşkanlığı seçiminin de temel noktalarından birisini oluşturmuştur. Bu makalede Türkiye'de demokrasiye yeniden geçiş sürecinde kamuoyunda Cumhurbaşkanlığı'nun tarafsızlığı üzerine yapılan tartışmalar, siyasi partilerin konuyla ilgili görüşleri ve 1946 Cumhurbaşkanlığı seçimleri ve sonrasındaki gelişmeler ele alınarak çok partili dönemin ilk önemli polemik konusu incelenmiştir.

*Anahtar Kelimeler:* 1946 Cumhurbaşkanlığı Seçimi, İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti.

### FIRST REFLECTIONS OF DEMOCRATIZATION PROCESS IN TURKEY: GENERAL ELECTIONS AND 1946 PRESIDENTIAL ELECTION

#### Abstract

The multi-party life in Turkey which started in 1945, has showed a very rapid improvement in 1946. Beginning with Democratic Party and the establishment of other various parties of different political tendencies, liquidation of the single-party era regulation has come into question. In 1946 one of the most basic discussion between the ruling party CHP and the most powerful opposition party the Democratic Party, was the separation of president's office and the office of the Party leader. Democratic Party members found President İsmet İnönü, being the president and the head of the ruling party at the same time

\* Okutman, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (ahmet\_gulen@hotmail.com).

is objectionable in terms of democratic development and have brought resignation of Inonu from his party to the agenda. The debate of impartiality between the two parties constituted one of the fundamental points of the presidential elections in 1946. In this article, the public debates over the President's impartiality in the process of transition from new democracy in Turkey, the views of the political parties of the subject and the 1946 presidential election and the subsequent developments by taking multiparty era's first major polemic subject is examined.

**Keywords:** 1946 Presidential Election, İsmet İnönü, Fevzi Cakmak, The Republican People Party, Democratic Party.

## Giriş

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Türkiye, çok partili siyasal yaşamı yeniden gündemine almıştır. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) egemenliğindeki tek partili sisteminin 1945 yılında demokratik sisteme doğru dönüşümünde kuşkusuz II. Dünya Savaşı'nı demokrasi cephesinin kazanmasının ve yeni düzende bu cephenin hâkimiyetini ilan etmesinin rolü önemlidir. Ayrıca Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Örgütü'ne girebilmek için sistemini demokratikleştirme zorunluluğu da bir gerçektir<sup>1</sup>. Bütün bu faktörlerin yanı sıra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün demokratik sistemi Türkiye'de kurmak istemesi de önemli bir etkidir. İnönü, 1939 yılı Mart ayında, henüz savaşın başlamasından altı ay önce, İstanbul Üniversitesi'ndeki bir konuşmasında demokrasiyle ilgili görüşlerinden söz etmiştir. İnönü, o konuşmada milletin gerçek anlamda iktidarı denetleyememesi halinde "halk idaresinden söz edilemeyeceğini" vurgulamış ve "...biz halk idaresinin milletimizin bünyesine ve arzusuna en uygun geldiği kanaatindeyiz..."<sup>2</sup> sözleriyle demokrasiyi Türk halkı için ideal rejim olarak tanımlamıştır. Ancak dünya için büyük bir yıkıma yol açtığı gibi fiilen savaşa girmemesine rağmen Türkiye açısından da oldukça zorlu bir döneme denk gelen II. Dünya Savaşı yıllarında demokratik sisteme geçiş mümkün olamamıştır.

Türkiye, 1945 yılının Nisan ayında Birleşmiş Milletler (BM)'in kuruluşuna öncülük eden San Francisco Konferansı'na katılarak demokratik sisteme geçiş için önemli bir adım atmıştır. Ardından Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, savaş sonrası yeni dönemdeki Türkiye'nin demokrasiye yöneleceği konusundaki ilk ipucunu 19 Mayıs 1945 günü vermiştir. İnönü, Gençlik ve Spor Bayramı nedeniyle yaptığı konuşmada "Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi

1 Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Temeller*, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.125.

2 Kadri Kemal Kop, *Milli Şef'in Söylev, Demeç ve Mesajları*, Akay Kitabevi, Ankara, 1945, ss.27-28.

*premsipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir*<sup>3</sup> demiştir. Nitekim savaş sonrası değişim rüzgârları Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)’ni de etkilemiş ve CHP içindeki muhalif gruplar San Francisco’da atılan imzanın gereğinin yerine getirilerek daha demokratik bir rejime geçilmesi için harekete geçmişlerdir. CHP’de 1945 yılı bütçe tartışmalarının yanı sıra “Çiftçiye Topraklandırma Kanunu” müzakereleri yakın bir tarihte kurulacak muhalefet partisinin öncüsü olacak kişileri ortaya çıkarmıştır<sup>4</sup>.

CHP içinde muhalif kanat “daha fazla demokrasi” talep ederken, 18 Temmuz 1945 günü İçişleri Bakanlığı’nın onayıyla Nuri Demirağ tarafından Milli Kalkınma Partisi kurulmuştur<sup>5</sup>. Bu partinin kurucuları arasında Hüseyin Avni Ulaş, Cevat Rifat Atilhan da yer almıştır. Devletçiliği benimsemeyen, CHP’yi Rus yanlısı bir parti olarak değerlendiren, dış politikada da İslam Birliği ve Şark Federasyonu’nu savunan<sup>6</sup> Milli Kalkınma Partisi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından ciddi bir siyasi teşekkül olarak değerlendirilmemiştir. Bunun en önemli kanıtı da kuşkusuz İnönü’nün TBMM’de 1 Kasım 1945 günü yaptığı konuşmadır. İnönü, “...bizim tek eksiğimiz, Hükümet Partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır...”<sup>7</sup> sözleriyle siyaset sahnesinde yerini almış Milli Kalkınma Partisi’nin yerine başka bir parti arayışında olduğunu göstermiştir. Çünkü İnönü, demokratik sisteme geçilirken Atatürk devrimlerine ve dış politikada yıllardır izlenen ilkelere uygun bir parti kurulmasından yana olmuştur.

CHP içinde muhalif oluşum 7 Haziran 1945 günü TBMM Başkanlığı’na sundukları Dörtlü Takrir ile “1924 Anayasası’nın demokratik ruhunun bugünkü siyasal hayat ve örgütlerde meydana çıkarılmasını” talep etmişlerdir<sup>8</sup>. Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından sunulan bu takrir CHP içinde tepkiyle karşılanmış ve reddedilmiştir. Partinin takrire karşı tutumunu gazetelere yazdıkları yazılarla eleştiren Menderes ve Köprülü CHP’den çıkartılmışlardır. Koraltan’ın da arkadaşlarını savunan yazısından dolayı partiyle ilişkisi kesilmiş ve ardından Celal Bayar da önce milletvekilliğinden, ardından CHP’den istifa etmiştir<sup>9</sup>. Gelişmeleri yakından takip eden Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, aradığı nitelikleri taşıdığına inandığı

3 Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, Milliyet Yayınları, b.y.y., 1970, s.76.

4 Tefik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi, Ankara, 3. bsk., 2004, ss.454-455. CHP’deki parti içi muhalif kanadın önde gelen isimleri arasında Celal Bayar, Adnan Menderes, Hikmet Bayur, Emin Sazak, Feridun Fikri Düşünsel sayılabilir.

5 Ahmet Yeşil, *Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s.58. Metin Toker, Milli Kalkınma Partisi’nin kuruluşuna hükümetin 22 Eylül 1945 tarihinde izin verdiğini belirtmiştir. Toker, *a.g.e.*, s.96. Partinin açılış töreni için bkz. Vatan, 28 Ekim 1945, S.1587, s.1,4.

6 Der. Mete Kaan Kaynar, *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri 1923-2006*, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s.56.

7 *İnönü’nün Söylev ve Demeçleri I T.B.M. Meclisinde ve C.H.P. Kurultaylarında (1919-1946)*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1946, s.397.

8 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi 4. Kitap (Birinci Bölüm) Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s.213.

9 Çavdar, *a.g.e.*, s.455.

Celal Bayar'ın "Atatürk ilkeleri" çizgisinde bir muhalefet partisi kurmasına izin vermiştir. Nitekim Dörtlülük Takrir'e imza atan Bayar, Menderes, Koraltan ve Köprülü'nün öncülüğündeki Demokrat Parti (DP) 7 Ocak 1946 tarihinde kurulmuştur<sup>10</sup>.

## 1. Parti Programlarında Cumhurbaşkanlığı Makamı

CHP'nin kurucusu ve ilk Genel Başkanı Mustafa Kemal Atatürk, 29 Ekim 1923 günü Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Genel Başkan Vekilliği'ne İsmet Paşa'yı atamış; ancak genel başkanlıktan ayrılmamıştır<sup>11</sup>. Mustafa Kemal'in bu atamayı yaparken gerekçesi "Cumhurbaşkanlığı makamının görevini sürdürmesine engel oluşu"dur. Nitekim O, bir Genel Başkan Vekili atamasına rağmen parti işlerinden ayrılmamış ve CHP'nin genel politikalarının belirlenmesinde, milletvekili adaylarının tespitinde etkin bir rol oynamıştır. Aynı durum İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminde de geçerli olmuştur<sup>12</sup>. Uygulama 1924 Anayasası'na da uygundur. Bu anayasada Cumhurbaşkanı ile ilgili düzenlemeler özetle şöyle yer almıştır<sup>13</sup>: "Cumhurbaşkanı, TBMM tarafından ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir. Cumhurbaşkanı devletin reisidir. Gerekli gördüğü zamanlarda İcra Vekilleri Heyeti'ne başkanlık eder; ancak Meclis'teki tartışma ve görüşmelere katılamaz ve oy veremez."

Atatürk döneminde Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığı konusu 1924 ve 1930 yılındaki demokrasi deneyimlerinde tartışma konusu olmuştur. 1924 yılı Eylül ayında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, İstanbul basının "cumhurbaşkanının partiler üstü ya da partizan olmayan bir rol üstlenmesi gerektiği" eleştirilerine yanıt vermiştir. O, 16 Eylül günü Trabzon'daki açıklamasında "...bir Reiscumhurun fırka reisliğiyle ciheti alâkasını ikide bir tekrar edenler ve bütün cihan bilsin ki, benim için bir taraflılık vardır: Cumhuriyet taraftarlığı, fikri ve içtimai inkılâp taraftarlığı..."<sup>14</sup> ifadesiyle eleştiriler karşısında kendi konumunu açıklamaya çabalamıştır. 17 Kasım 1924 günü kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) mensupları da Cumhurbaşkanı'nın "milletvekilliğinden ayrılmasını, tarafsız ve partiler üstü bir konumda" yer

10 Toker, a.g.e., s.113. DP'nin kuruluşundan aylar önce 1945 yılı ilkbahar aylarına ait hatıra notlarında gazeteci Asım Us, şu ilginç ifadeyi kullanmıştır: "İkinci bir parti teşkil edileceğinden bahsolutuyor. Bunun programı henüz belli değildir. Fakat adının Demokrat parti olacağı ileri sürülüyor." Asım Us, 1930-1950 Hatıra Notları, Vakit Matbaası, İstanbul, 1966, ss.639-640. Asım Us'un söz ettiği partiyle ilgili bir haber basında da yer almıştır. Bir tektip niteliğindeki haber şöyledir: "Bir demokrat partisi kurulacağı ve bunun müessislerinden birinin eski Dış Bakanı Tevfik Rüştü Aras olacağı hakkındaki rivayetler üzerine Tevfik Rüştü Arasın mütalâasını sordum. Bu hususta hiçbir malûmatı olmadığını ve malûmatı olmadığına göre de böyle bir fırkanın müessislerinden olamayacağını söyledi." Vatan, 3 Haziran 1945, S.1442, s.1.

11 Hakkı Uyar, 100 Soruda Cumhuriyet Halk Partisi Tarihçesi (1923-2012), Anka Yayınları, Ankara, 2011, s.34.

12 Uyar, a.g.e., ss.35-36.

13 Bülent Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s.301.

14 Erik Jan Zürcher, Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. bsk., İstanbul, 2009, s.268.

almasını istemişlerdir<sup>15</sup>. TCF’liler böylece açıkça Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’yı kurucusu olduğu CHP ile ilişkisini kesmeye davet etmişlerdir. TCF’nin taleplerine karşı Mustafa Kemal, “CHP’nin Genel Başkanlığını koruduğunu ve gelecekte de koruyacağını”<sup>16</sup> söyleyerek yanıt vermiştir.

1930 yılında da Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) kurulurken Fethi Bey, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’nın “her iki fırkaya karşı tamamen bitaraf kalmasını”<sup>17</sup> istemiştir. SCF’nin kuruluş aşamasında Mustafa Kemal, Fethi Bey’e gereken teminatı vermiş<sup>18</sup>; ancak yeni partinin gelişimi karşısında iktidar yanlısı basının talebi üzerine CHP ile arasındaki bağı şu sözlerle açıklamıştır<sup>19</sup>:

“...Ben, Cumhuriyet Halk Partisi’nin Genel Başkanım. Cumhuriyet Halk Partisi Anadolu’ya ayak bastığım andan itibaren kurulup, benimle çalışan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin yeni oluşumudur. Bu kuruluşu tarihen bağlıyım. Bu bağı çözmek için bir sebep ve gerek yoktur ve olamaz...” Nitekim bu iki deneyimden sonra 1945 yılında başlayan çok partili dönemde de kısa süre içinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün CHP ile olan ilişkileri ve Cumhurbaşkanı’nın tarafsızlığı konuları kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştır.

Yeni dönemde CHP’den sonra kurulan ilk parti olan Milli Kalkınma Partisi’nin programında yer alan 8. madde Cumhurbaşkanlığı makamına ilişkin partinin görüşlerini ifade etmektedir. Buna göre “Cumhurbaşkanı, seçmek hakkını haiz bütün vatandaşlar tarafından beş sene müddetle seçilecektir.”<sup>20</sup> Yine programa göre aynı kişi peş peşe iki kez Cumhurbaşkanı seçilemeyecektir. Bu şekilde Milli Kalkınma Partisi, erken sayılabilecek bir dönemde Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilmesi gerektiğini programına koymuştur. Ayrıca 1923’ten beri anayasal bir hüküm olan “cumhurbaşkanı seçilen kişinin yeniden seçilebilmesine” de karşı çıkmıştır. DP tüzüğünde yer alan 18. maddeye göre “Parti Genel Başkanı’nın Cumhurbaşkanı seçilmesi durumunda, parti başkanlığından çekilmiş sayılacağı”<sup>21</sup> hükmü kabul edilmiştir. Bu hükümlerle DP, iktidar partisi CHP’den anlayış olarak da farklı bir konumda yer almıştır. 14 Mayıs 1946 günü kurulan Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) programında Cumhurbaşkanlığı konusuna yer vermiştir. 27. maddeye göre<sup>22</sup> “Cumhur Reisi her dört senede bir, tek dereceli ve gizli reyile doğrudan doğruya millet tarafından seçilecektir.” 1946

15 Erik Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992, s.132.

16 Atatürk’ün *Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s.646.

17 Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar’ın Anıları Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1997, s.105.

18 Mustafa Kemal’in Fethi Bey’e verdiği teminat mektubunda, “Reisicumhur bulunduğum müddetçe Reisicumhurluğun üzerime verdiği yüksek ve kanuni vazifeleri, hükümette olan ve olmayan fırkalara karşı adil şekilde ve tarafsız yapacağıma... inanabilirsiniz...” ifadesi yer almıştır. Çetin Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997, s.43.

19 Atatürk’ün *Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s.606.

20 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952*, İstanbul, 1952, s.643.

21 Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004, s.72.

22 Tunaya, a.g.e., s.700.

yılında kurulan belli başlı partilerden Cumhurbaşkanlığı konusunda görüşler bu şekilde ortaya çıkmış ve yılın ortalarına doğru kamuoyunda tartışmalar artmaya başlamıştır.

## 2. Cumhurbaşkanlığı'nın Tarafsızlığı Üzerine İlk Tartışmalar

1924 Anayasası'na göre hükümetin yapısı "kuvvetler birliği, görevler ayrılığı" biçiminde düzenlenmişti. Bu nedenle de anayasada Cumhurbaşkanlığı düzenlemesi parlamenter rejimdeki Devlet Başkanı'na benzer şekilde yapılmıştı<sup>23</sup>. Ayrıca 1924 Anayasası'na göre Cumhurbaşkanı seçilen kişinin TBMM üyeliğinden ayrılması gerekmemektedir. Anayasanın ilgili maddesinin bir başka önemli özelliği de "...Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanlığı makamında bulunduğu süre içinde Meclis'teki görüşmelere ve tartışmalara katılamaz..."<sup>24</sup> hükmüdür. Bu hükmün yorumuna göre "Cumhurbaşkanı, makamından ayrıldığı takdirde yeniden milletvekili olarak TBMM'de bulunma hakkı kazanmış olur." Cumhurbaşkanı'nın görevde olduğu sürece görüşme ve tartışmalara katılamaması makamın tarafsızlığını sağlanmasıyla ilgili bir düzenlemedir<sup>25</sup>. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı seçilen kişinin aynı zamanda milletvekilliği görevine de devam etmesinde anayasa yönünden herhangi bir ihlal söz konusu değildir. Ayrıca 1924 Anayasası'nda cumhurbaşkanının yemin metninde tarafsızlıkla ilgili herhangi bir hüküm bulunmamaktaydı. Yemin metninde cumhurbaşkanının tarafsızlığıyla ilgili ilk hüküm 1961 Anayasası'nda yer almıştır<sup>26</sup>.

Çok partili hayata geçişten sonraki dönemde kısa bir zaman içinde Cumhurbaşkanlığı'nın yanı sıra CHP Genel Başkanlığı'nı da sürdüren İsmet İnönü'nün partiyle olan ilişkisi sorgulanmaya başlamıştır. Üstelik İnönü, 26 Aralık 1938'de toplanan I. Olağanüstü Kurultay'da kabul edilen tüzüğe göre "Türkiye'nin Milli Şef'i"<sup>27</sup> ve "Partinin değişmez genel başkanıdır"<sup>28</sup>. Dolayısıyla bazı çevrelerde İnönü'nün CHP'den ayrılarak devlet başkanlığı görevini tarafsız bir şekilde yürütmesi beklenmektedir.

23 Mehmet Kahraman, *Türk Anayasa Hukukunda Cumhurbaşkanlığı*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2012, s.90.

24 Rıdvan Akın, *Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923-2007*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s.10.

25 Akın, a.g.e., s.10.

26 1924 Anayasası'nda cumhurbaşkanının yemin metni, 1945 yılında anayasanın dili Türkçeleştirildikten sonra şöyle olmuştur: "Namusum üzerine söz veririm ki;

*Cumhurbaşkanı olarak, Cumhuriyet kanunlarını, milletin egemenlik esaslarını sayacağım; ve bunları müdafaa edeceğim; Türk milletinin mutluluğuna bütün bağlılığım, bütün kuvvetimle çalışacağım; Türk Devletine yönelecek her tehlikeyi en son şiddetle önleyeceğim; Türkiye'nin şanını, şerefini koruyup yükseltmek, üstüne aldığım görevin isterlerini yerine getirmek için olanca varlığım ile çalışmaktan asla ayrılmayacağım.*" Erol Tuncer, *1923'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*, TESAV, Ankara, 2013, s.15. 1961 Anayasası'nda cumhurbaşkanı yemin metninde tarafsızlıkla ilgili bölüm şöyle düzenlenmiştir: "...demokrasi ve hukuk devleti ilkelerinden ve tarafsızlıktan ayrılmayacağım..." Tuncer, a.g.e., s.16.

27 Hikmet Bilâ, *CHP 1919-1999*, Doğan Kitap, İstanbul, 1999, s.84.

28 Yılmaz Gülcan, *Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s.194.

Basında Cumhurbaşkanı’nın CHP ile olan ilişkisini ele alan ilk yazılardan birisi “Millet” dergisinde yayımlanmıştır. Yazar makalesinde çok partili sisteme geçildikten sonra yapılacak seçimlerde vatandaşların parti seçiminde hangi faktörlere göre tercih yapacağını tartışmaktadır. Ele alınan temel konu şudur; “vatandaş, İnönü gibi bir Milli Mücadele kahramanı, üstelik II. Dünya Savaşı’na ülkesini sokmayan bir şahsiyete ‘vefa ve şükran borcu’ gibi hislerle bağlıyken, tercihini niçin öteki partiler için kullansın?” Makalede bu soruya yanıt arayan yazar, İsmet İnönü’nün çeşitli tarihlerde demokrasi konusunda yaptığı konuşmalardan örnekler vermiş ve onun CHP dışında partilerin kurulmasına izin verirken ulaşmak istediği hedefi açıklayarak, şu sonuca varmıştır<sup>29</sup>:

*“...İnönü’nün Cumhuriyet Halk Partisinin değişmez genel başkanı olması, kendisine asgari Halk Partisi mensupları kadar bağlı olan vatandaşları, fikirleri ve kanaatlerini herhangi bir muhalefet veya murakabe partisine bağlamaktan alıkoyamaz. Böyle bir düşü [n]ce, her şeyden önce, Milli Şefin hürriyet ve demokrasiyi telâkki ölçülerini rahatsız eder... Bu murakabe vazifesini daha şamil olarak ifa için rejimin bütün asli prensiplerini benimsemiş siyasi hareketler ve partileri normal saymak ve aklımızın ölçüleri içinde bizi o tarafa yönlendiriyorsa, orada yer almak, Milli Şefin gerçek bir halk idaresi için lüzumlu gördüğü tecelliler arasındadır...”*

## **2.a. İnönü’nün Tarafsızlık Konusundaki Görüşleri**

Çok partili demokrasiye geçtikten kısa bir süre sonra CHP’de de yeni düzene uyum sağlama ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu amaçla 10 Mayıs 1946 tarihinde toplanan II. Olağanüstü Kurultay’da partinin demokratik düzene göre yeniden yapılanması ele alınmıştır. Tek dereceli seçim sisteminin benimsendiği, sınıf esasına dayalı dernekler ve partilerin kurulmasına izin verildiği Kurultay’da “Değişmez Genel Başkanlık” sistemine de son verilmiştir<sup>30</sup>. Bu değişiklik bizzat Genel Başkan ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün sunduğu teklifle yapılmıştır<sup>31</sup>. Ancak bütün düzenlemelere rağmen tek parti döneminin belki de en belirgin uygulamasından vazgeçilmemiş ve İnönü, hem parti genel başkanlığı, hem de devlet başkanlığı görevini birlikte sürdürmeye devam etmiştir<sup>32</sup>.

İnönü, Kurultay konuşmasında bu konuya açıklık getirerek şunları söylemiştir<sup>33</sup>: “...Devlet başının parti başkanlığını muhafaza etmesi takdirinde, onun,

29 “Milli Şefimiz ve Partiler”, Millet, 7 Mart 1946, S.6, s.3. Derginin diğer sayılarında “Hafta Başı Konuşmaları” başlığı altında çıkan makaleler Cemal Kutay’ın imzasını taşımaktadır. Bu sayıdaki yazıda herhangi bir imza kullanılmamıştır.

30 Rahmi Kumaş, *CHP’nin Soyağacı*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1999, s.47.

31 İnönü’nün değişiklikle ilgili önergesinde şu ifadeler yer almaktaydı: “...Arkadaşlarımın bana olan muhabbetlerini bilirim. Ancak; bu büyük kurultayın çalışmasında, birinci derecede tesirli olan adamın, yine parti tarafından değiştirilmek imkânının, esas kaide olarak kabul edilmesinde; gelecek için iyi bir teminat görürüm...” Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, C.1, 1965, Ankara, Ayyıldız Matbaası, s.162.

32 Uyar, a.g.e., s.66.

33 İlhan Turan, *İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1944-1950*, TBMM

*vatandaşlara ve partilere karşı tarafsız surette adaletli bulunması gereken durumlarda hatâ etmesinden korkulabilir. Bizim Anayasamız devlet başı seçilmiş adamın, vazifesi gerektirdiği zaman, tarafsız ve adaletli olacağına inanmıştır. Bütün mekanizma ona göre korunmuştur. Devlet başı, milletvekilleriyle beraber seçilir ve onlarla beraber düşer. Biz de, bu usulün ihtiyaçlarımıza uygun olduğuna inanıyoruz. Seçimi kaybedersek, kazanan partinin başkanının, devlet başı olmasını tabii göreceğiz; ve onu, samimi bir hürmetle karşılayacağız...”*

İnönü, devlet başkanlığıyla parti genel başkanlığının aynı kişide toplanmasını anayasal bir hak olarak değerlendirdiği konuşmasında “tarafsızlık” unsurunu sağlayacak mekanizmanın yine anayasada mevcut bulunduğunu öne sürmüştür. Ayrıca İnönü’nün seçim kazanan partinin genel başkanının görevinden ayrılmadan cumhurbaşkanlığını üstlenmesini hem doğal bir sonuç, hem de bir zorunluluk olarak değerlendirdiği de söylenebilir<sup>34</sup>. İnönü aynı konuşmasında ayrıca devlet başkanının partiler dışında olması için anayasa değişikliğinin gerekli olduğunu ve cumhurbaşkanının mevcut yetkilerinin dışında yetkilerinin bulunmasının lüzumlu olduğunu söylemiştir<sup>35</sup>. 1924 Anayasası’nda değişiklik yapabilmek için, “değişiklik teklifinin Meclis üye tam sayısının en az üçte biri tarafından imzalanması ve değişikliğin üye tam sayısının üçte iki oy çokluğu ile kabulü”<sup>36</sup> gereklidir. CHP’nin egemenliğindeki TBMM’de hemen her şey Genel Başkana bağlıken, İnönü’nün söz ettiği anayasal değişikliğin onun talep ve onayı olmadan yapılmasına pek olanak yoktur. Kurultay’ın sonunda İsmet İnönü, 708 oy alarak yeniden genel başkanlığa seçilmiştir<sup>37</sup>. Onun Kurultay’daki bütün açıklamalarına rağmen kamuoyunda genel başkanlık ve devlet başkanlığının aynı kişide toplanmasıyla ilgili eleştiriler sonraki dönemde de devam etmiştir.

## 2.b. DP’nin Tarafsızlık Konusundaki Görüşleri

DP Parti İdare Kurulu tarafından Genel Başkan Celal Bayar imzasıyla teşkilatlara gönderilen beyannameyle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün Kurultay konuşmasına yanıt verilmiştir. Beyanname, 1924 Anayasası’nda parti başkanlığıyla devlet başkanlığının birleştirilmesinin kabul edildiği görüşüne karşı çıkmış Anayasa’da cumhurbaşkanının sorumsuzluğunun kabul edildiği, bunun doğal bir sonucu olarak da icra görevinin TBMM’ye karşı sorumlu bakanlar aracılığıyla yürütülmesi gerektiği bildirilmiştir. DP’ye

---

Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2003, s.86.

34 İnönü, seçimi kazanacak partinin genel başkanı dışında kalan bir üyesinin cumhurbaşkanı seçilmesini mahzurlu bulmaktadır. İnönü’ye göre o partinin genel başkanı dışında bir üyesi cumhurbaşkanı seçilirse diğer üyelerin tesiri altında görevini icra etmek durumunda kalabilir. Turan, *a.g.e.*, s.86.

35 Turan, *a.g.e.*, s.86.

36 Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1952*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1982, s.54.

37 Bilâ, *a.g.e.*, s.115.



göre ayrıca devlet başkanının parti genel başkanı olarak da görev yapması halinde sorumsuzluk ilkesiyle giderilemeyecek sorunlar ortaya çıkabilir. DP Beyannamesi’nde Cumhurbaşkanı’nın Anayasa’dan doğan geniş yetkilerini ve dokunulmazlığını bir parti lehine kullanması durumunda partiler arasındaki mücadelenin eşit ve adaletli şartlar altında yürütülemeyeceği de ifade edilmiştir<sup>38</sup>.

İnönü’nün tarafsızlık konusundaki açıklamalarına DP dışında itiraz eden bir başka isim 1945 yılında CHP’den ayrılan Ahmet Hamdi Başar olmuştur. Başar, Cumhurbaşkanı’na görüşlerini açıklayan bir mektup yazmış; ancak gazeteler yazıyı yayımlamayı kabul etmemişlerdir. Bunun üzerine yazıyı 19 Mayıs tarihinde “Aziz Milli Şef İnönü’ye Açık Dilekçe”<sup>39</sup> adlı bir broşür halinde yayımlayan Ahmet Hamdi Başar, İnönü’nün hem Halk Partisi’nin başında bulunmak ve hem de Devlet Başkanı olma kararını “*milli birliği bozacak mahiyette gördüğünü*”<sup>40</sup> ve milli birliğin “*en yüksek otorite*” olarak “*İnönü’nün şahsında kurulabileceğini*” vurgulamıştır. Başar’ın görüşüne göre 1946 yılında Türkiye’de milli birliği sağlayacak tek isim İsmet İnönü’dür ve İnönü milli birliği bozacak tutumlardan sakınmalıdır. Başar, anılarında broşürün hiçbir etki yapmadığını açıklamış, faaliyetinin kimi CHP’liler tarafından “*DP hesabına çalışmak*”<sup>41</sup> olarak değerlendirildiğini de ifade etmiştir.

## **2.c. İktidar Yanlısı ve Muhalif Basında Tarafsızlık Tartışmaları**

İktidarla muhalefet arasındaki mücadele iki tarafı destekleyen gazetelere de yansırken, parti başkanlığının devlet başkanlığı ile birleşmesi konusu da basında giderek daha fazla yer almaya başlamıştır. CHP’nin yayın organı Ulus gazetesindeki bir yorumda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün Kurultay konuşması değerlendirilmiştir. Yazıda İnönü’nün CHP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanlığı görevlerini birlikte üstlenmesi savunulmuş ve “*...bir dâvalar ordusunun başındaki baydakdar [İnönü] elinden bayrağını [parti genel başkanlığını] bırakmaz. Yalnız bırakmaz değil, bırakamaz da. Bırakmak istese de iyi niyetli ve sağduyulu vatandaşlar ona: - Hayır bırakmayacaksın! derler...*”<sup>42</sup> ifadesiyle bazı zorunlulukların doğurduğu bu uygulamaya yurttaşların da destek verdikleri anlatılmaya çabalanmıştır.

Dönemin önemli muhalif gazetelerinden Vatan’da çıkan bir yorumda devlet başkanlığının yalnızca bir sıfat olmadığı, devlet otoritesini her türlü ayırıcı tesirlere karşı korumanın, milletin ezeli ve ebedi menfaatlerini temsil etmenin,

38 Yeni Sabah, 14 Mayıs 1946, S.2868, s.3.

39 Ahmet Hamdi Başar, *Aziz Milli Şef İnönü’ye Açık Dilekçe -10 Mayıs nutukları dolayısıyla-*, Gün Basımevi, İstanbul, 1946.

40 Murat Koraltürk, *Ahmet Hamdi Başar’ın Hatıraları 2 Demokrasiye Geçiş, DP İktidarı ve 27 Mayıs “Yine hayal âleminde uçuyorum...”*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s.134.

41 Başar, a.g.e., s.135.

42 T.İ., “*Devlet Başı-Parti Başkanı...*”, *Ulus*, 12 Mayıs 1946, s.2. Gazetenin bu dönemdeki nüshalarında yıl ve sayı bilgilerine yer verilmemiştir.

umumi hayatta denge, uyum ve güven unsurlarının temininde çok önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir. Yazara göre bu niteliklerden dolayı parti ihtiraslarının bu vazifeyi işleyemez duruma getirmesi halinde ülkenin çok büyük zarara uğrama ihtimali vardır. Ayrıca devlet başkanlığı vazifesinin tarafsızlıkla ve layıkıyla icra edilmesinin Türkiye'nin dünyadaki yerini de güçlendireceği ve ülkenin şeref ve itibarını arttıracacağı da vurgulanmıştır<sup>43</sup>.

Basında Cumhurbaşkanı İnönü'nün hem devlet başkanı, hem de parti genel başkanı olarak kalmasına destek veren yazarlar da olmuştur. Yeni Sabah'taki bir yorumda İnönü'nün uzun süredir içinde bulunduğu CHP'den ayrılmamasının meşru bir hak olduğu savunulurken, onun Cumhurbaşkanı olarak parti meselelerinde tarafsız kalması gerektiği zaman bunu vicdani bir borç olarak gördüğü belirtilmiştir. Fransa, İngiltere gibi ülkelerde cumhurbaşkanlığı ya da meclis başkanlığı gibi makamların sahiplerinin de partili olduğu; ancak makam sahiplerinin vazifelerinin tarafsızlıkla yaptıklarına değinilmiş ve "... cumhur-reisi partili olur ve kalır ve hattâ kalmalıdır. Fakat o makamı işgal ettikçe partisi lehinde en ufak bir hareketten çekinir, adalet terazisini elinde tamamilen tarafsız tutar."<sup>44</sup> sözleriyle İnönü'nün tutumuna destek verilmiştir.

Ulus'ta muhaliflerin eleştirilerine yanıt niteliğinde yazılar yayımlanmaya devam etmiştir. CHP'nin önemli isimlerinden birisi olan, o dönem İsmet İnönü'nün en yakınındaki kişiler arasında yer alan ve bir bakıma onun görüşlerini dile getiren Nihat Erim eleştirilere yazdığı seri makalelerle yanıt vermiştir. Erim, partiler arasındaki tartışmalar karşısında Cumhurbaşkanının CHP ile özdeşleşmiş bir şahsiyet olarak bu partiden ayrılmasına olanak bulunmadığını ve "partisi ile şefini birbirinden ayırmak istemenin objektif ve iyi niyetli bir düşünce olarak değerlendirilemeyeceği"ni bildirmiştir. Aynı yazıda İnönü'nün düşünceleriyle paralellik oluşturan görüş, "...bir memlekette cumhurbaşkanı seçtirecek kadar çokluk kazanan parti, tereddütsüz şefini o makama oturtur..." sözleriyle ifade edilmiştir. Ayrıca "parti başkanı devlet reisi seçilemez" şeklindeki bir kuralın dünyanın hiçbir ülkesinde olmadığı da belirtilmiştir. Yazıda cumhurbaşkanı seçilen kişinin ettiği yemin gereği adil ve tarafsız olmasının bir zorunluluk olduğu da vurgulanmış ve "...cumhurbaşkanının bitaraf ve adaletli olması için Parti Başkanlığını bırakması lazım geldiği iddiası öne sürülmüştür. Bu mütalaayı değil yazmayı, hattâ düşünmeyi bile çirkin buluruz..."<sup>45</sup> ifadesiyle muhaliflerin itirazlarına yanıt verilmiştir.

Ulus gazetesinde çıkan bir başka yazı ise Genel Başkan Celal Bayar'ın imzasını taşıyan DP Beyannamesi'ne cevap niteliği taşımaktadır. Yazıda gerek CHP karşıtlarının ve gerekse DP idarecilerinin soruna yaklaşımlarının siyasi olduğu ve asıl hedefin partiyi en kuvvetli unsurundan, yani İsmet İnönü'den yoksun bırakmak olduğu öne sürülmüştür. Yazıda 1924 Anayasası'nda parti başkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı'nun aynı kişide toplanmasını engelleyen

43 Ahmet Emin Yalman, "Bu İşlerin Sonu Ne Olacak?", *Vatan*, 15 Mayıs 1946, S.1783, s.1.

44 A. Cemalettin Saraçoğlu, "Devlet Başkanlığı ve Partiler", *Yeni Sabah*, 12 Mayıs 1946, S.2866, s.1.

45 Nihat Erim, "Devlet Başkanı ve Parti Başkanı", *Ulus*, 14 Mayıs 1946, s.2.

bir hüküm bulunmayışına değinilmiş ve ayrıca Türkiye’de kuvvetler birliği ilkesinin benimsendiği ve bu ilkeye göre Meclis adına icra görevini yürütecek kişinin de Cumhurbaşkanı olduğu vurgulanmıştır. Çünkü devlet başkanıyla kabine arasında anayasa hükümlerine göre “sıkı ve doğrudan bir münasebet” bulunmaktadır. Yazıda cumhurbaşkanıyla hükümet arasında çatışma yaşanması halinde oluşacak sorunlardan da söz edilmiş ve Cumhurbaşkanı, Başbakan ve bakanların aynı partiden olmalarının en doğru usul olduğu savunulmuştur. Nitekim yazıda DP’lilere konuyla ilgili olarak şu öneri sunulmuştur: “... beyannamelerde öne sürülmekte olan mutalea ve fikirleri bir program halinde tesbit edip milletin karşısına çıkmalı ve – Bize oy verirsiniz, bizi kazandırırsanız bu programı tatbik edeceğiz, demelidirler...”<sup>46</sup> İktidar kanadının DP’lilerin itirazlarına yanıt verirken tek partili dönemin artık geride kaldığını ve 1924 Anayasası’nın çok partili döneme uyum sağlaması için gerekli düzenlemelerin yapılması zorunluluğunu gözardı etmeleri dikkat çekicidir<sup>47</sup>.

Cumhurbaşkanı İnönü’nün görevini CHP Genel Başkanlığı’yla birlikte sürdürmesine yönelik DP’lilerin tepkileri sürmüştür. Partinin İstanbul Müteşebbis Heyeti Başkanı Hukukçu Kenan Öner, devlet başkanı İnönü’nün 10 Mayıs tarihli kurultayda yaptığı konuşmasında ömrünün sonuna dek CHP’nin bir ferdi olarak kalacağını ve kabul edildiği sürece genel başkanlığa devam edeceğini ilan etmesini eleştirmiştir. Bu ifadelerin sıradan bir vatandaşa ait olmadığı vurgulanmış, ayrıca anayasada devlet başkanlığı ve parti başkanlığının aynı kişide birleşmesini engelleyen açık bir hüküm olmamasına rağmen hiç kimsenin dilediği biçimde bir davranış içinde bulunmaması gerektiği belirtilmiştir. Öner’e göre cumhurbaşkanının yemin metninde de belirtildiği gibi uymak ve savunmak zorunda olduğu şey hâkimiyetin mensubu olduğu partiye değil, millete ait olduğu prensibidir. Yine bu doğrultuda, “bütün kuvvetle mesai sarfedecek şey de yine Halk Partisinin değil, Türk milletinin saadeti”<sup>48</sup> olacaktır. Ayrıca yazara göre tek partili bir sistemde o partinin bütün milleti içinde topladığı kabul edilse bile çok partili sistemde böyle bir temsil hakkı ve ayrıcalığı söz konusu değildir. Çünkü millet denen topluluk yalnızca bir parti mensuplarından oluşan bir topluluk değildir. Aksi takdirde demokrasinin oligarşik bir yapıya dönüşeceği savunulan yazıda değinilen bir başka konu da anayasaya göre cumhurbaşkanının makamda bulunduğu süre içinde meclis müzakerelerine katılamamasıdır. Kenan Öner, bu düzenlemenin doğal bir sonucu olarak cumhurbaşkanının görevi sırasında milletvekili sıfatıyla görüş belirtemeyeceğini hatırlatmış ve “...Millet Meclisinden farkı olmayan Halk Partisi kurultayında o partinin de lideri sıfatıyla millete taallûk eden işler hakkında mütalâada

46 Nihat Erim, “Gene o mesele”, *Ulus*, 16 Mayıs 1946, s.1,4.

47 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen 1924 Anayasası’nın hazırlanması sırasında Türkiye’de bir parti hayatı mevcut değildi. Siyasi yelpazede yalnız Halk Fırkası vardı. Bu nedenle “meclis egemenliği” ilkesinin çok partili düzende doğurabileceği sorunlar dikkate alınmamıştı. Mümtaz Soysal, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, 8. bsk., İstanbul, 1990, s.57.

48 Kenan Öner, “Anayasa ve Devletle Parti Başkanlığı”, *Yeni Sabah*, 21 Mayıs 1946, S.2866, s.2.

*bulunarak parti kürsüsünden millete direktifler vermesi demokrasiyi alt üst etmekten başka bir şey demek olmayacağı gibi, Meclis âzalarının intihabile seçilen bir Cumhuriyet Reisinin intihap mücadelesine iştirâk ederek memleket halkını – hiç değilse – manevi bir tazyik altında bulundurmağa da hakkı olamaz.”<sup>49</sup>* sözleriyle DP’lilerin konuya bakış açısını ortaya koymaya çalışmıştır.

İktidarla muhalefet arasında giderek yoğunlaşan tartışmalarda muhaliflerin eleştirilerine CHP’nin hukukçu kimlikli politikacısı Nihat Erim, bir kez daha yanıt verme gereği hissetmiştir. Erim, daha önceki yazılarında savunduğu anayasada parti başkanlığıyla devlet başkanlığını aynı kişi üzerinde birleşmesini engelleyen bir hüküm bulunmadığı tezine DP’li Kenan Öner’in de destek verdiğini yazmıştır. Erim’e göre anayasada “zımnen” de olsa böyle bir hüküm mevcut değildir. Muhaliflerin iddialarının aksine anayasada çoğunluk partisi başkanının devletin de başı olmasını zorunlu kılan maddeler olduğunu savunan Erim, kabineyi oluşturan kişilerle devlet başkanının siyasi program bakımından birlik halinde bulunmaması halinde büyük sorunlarla karşılaşılacağını da belirtmiştir. Bunun önüne geçebilmek için de cumhurbaşkanı ve hükümet aynı partiye mensup olmalıdır. Erim, anayasada başbakanın sunduğu bir kararnamenin cumhurbaşkanı tarafından imzalamaması durumunda ne yapılacağına dair bir hüküm bulunmadığını belirterek, farklı partilere mensup cumhurbaşkanı ile başbakan arasında çatışmaların sıklıkla yaşanmasının kaçınılmaz olacağını öne sürmüştür. Erim, DP’lilerin gerçek amaçlarını açıklamalarını ve İsmet İnönü’yü CHP’den uzaklaştırmakla hangi hedefe varmak istediklerini beyan etmelerini istemiştir<sup>50</sup>. Nihat Erim tarafından belirtilen CHP’lilerin görüşlerinde ağırlık olarak anayasa vurgusu yapılması ve anayasanın İnönü’nün hem cumhurbaşkanı ve hem de parti genel başkanı olarak kalmasına yasal dayanak yapılması dikkat çekicidir. Çoğunluk partisi konumunda olan CHP, bu dönemde İnönü gibi tarihi bir kişiliğin partinin başında bulunmasını muhalefete karşı bir avantaj olarak görmüş ve çok partili döneme geçilmiş olmasına rağmen bu hususta bir anayasa değişikliği yapmayı gündemine almamıştır. Anayasa değişikliği konusu DP Genel Başkanı Celal Bayar’ın Amerikalı bir gazeteciyle yaptığı mülâkat sırasında da gündeme gelmiştir. Bayar, iktidara gelmeleri halinde anayasada hangi değişikliklerin yapılacağı sorusuna karşılık, mevcut anayasanın ruhunun demokrat olduğunu, uygulama noktaları hakkında bazı değişiklik tekliflerinin ileri sürülebileceğini söylemiş; ancak detay bilgi vermekten kaçınmıştır<sup>51</sup>.

49 Kenan Öner, a.g.m., s.2.

50 Nihat Erim, “Yersiz Bir Hayal Sükutu”, *Ulus*, 24 Mayıs 1946, s.2.

51 Özel Şahingiray, *Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri Demokrat Parti’nin Kuruluşundan İktidara Kadar Politik Konuşmalar 1946-1950*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s.50.

## 2.d. Seçim Kararı Karşısında Tarafsızlık Tartışmaları

Çok partili demokrasiye geçildikten sonra seçim sistemi üzerinde değişikliğe gitmek de zorunlu olmuştur. Bu amaçla 31 Mayıs 1946 tarihinde TBMM’ye sunulan yasa tasarısı seçimlerin “açık oy, gizli tasnif” esasına göre yapılmasını öngörüyordu<sup>52</sup>. DP’liler seçim güvenliğinin yargı tarafından sağlanmasını ve nisbi temsil sisteminin kabulünü savunmuşlarsa da CHP’nin sunduğu tasarı 5 Haziran 1946 tarihinde yasalasmıştır. 10 Haziran tarihli TBMM oturumunda ise iktidar partisinin oylarıyla 1947 yılı Ekim ayında yapılacak milletvekili genel seçimlerinin 21 Temmuz 1946 günü yapılmasına karar verilmiştir<sup>53</sup>. İktidar partisi daha önce de belediye seçimlerini eylül ayından mayıs ayına almış; DP bu karara tepki göstererek seçimleri boykot etmiştir<sup>54</sup>. DP İdaresi 16 Haziran tarihinde yapılan toplantıda bu kez oybirliğiyle genel seçimlere katılma kararı almıştır<sup>55</sup>.

DP, kamuoyuna genel seçimlere katılma kararını yayımladığı bir beyannameyle duyurmuştur. Beyannamede Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün son dönemde CHP Genel Başkanı sıfatıyla bazı faaliyetlerde bulunduğu öne sürülmüş ve bu durumun memurların ve idare adamlarının tüm partilere yasaların öngördüğü şekilde “tarafsız ve eşit” muamele etmesine engel teşkil ettiği belirtilmiştir<sup>56</sup>. DP’lilere göre İnönü seçimler yaklaşırken çıktığı yurt gezilerini daha çok “Parti başkanı sıfatıyla” yapmaktadır. Beyannamede ayrıca, “...ne kadar iyi niyetle hareket edilirse edilsin Devlet Başkanlığının fiilen bir partinin başkanlığında bulunması ve bütün milletin malı olması icap eden Devlet Başkanlığı yüksek makamının bütün yüksek masuniyet ve salâhiyetleriyle bir partinin tarafında yer alması diğer partileri gayet nazik ve bir mevkiye bulundurmakta ve partilerin eşit hak ve şartlar altında çalışabilmeleri prensibine aykırı durumlar yaratmaktadır...”<sup>57</sup> denilerek yaklaşan seçimler öncesinde endişeler ortaya konulmuştur.

52 Turan, *Türk Devrim Tarihi 4. Kitap (Birinci Bölüm) Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)*, s.227.

53 Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s.21.

54 *Demokrasinin 50 Yılı 1945-1995 I*, Aydın Kitaplar, b.t.y., İstanbul, ss.33-34.

55 Albayrak, *a.g.e.*, s.85.

56 Cumhurbaşkanı İnönü’nün 1946 yılının Mayıs ve Haziran aylarında Türkiye’nin çeşitli kentlerindeki konuşmaları DP’nin haziran ayında yayımladığı beyannamede “devlet başkanlığıyla parti başkanlığının aynı şahısta birleşmesi” konusundaki eleştirilerine dayanak oluşturmuştur. Örneğin Trabzon Halkevi’nin düzenlediği müsamerede konuşma yapan İnönü, bir cumhurbaşkanı olarak görevinin memleketin toprak bütünlüğünü, millet bütünlüğünü ve memleket idaresinin millet iradesine dayanması esasını sağlam tutmak olduğunu söylemiştir. Bu prensipleri sonraki cumhurbaşkanlarının da hangi siyasi görüşten olursa olsun savunmalarını isteyen İnönü, sözlerine şöyle devam etmiştir: “...fark etmişsinizdir ki hiçbir yerde bana ve Başkam olduğum şerefli partiye oy verilmesini vatandaşlarımdan istemedim. Büyük Millet Meclisi yeni seçim kararı verdikten sonra belki partimizin programlarını tekrar anlatarak bize oy verilmesini de isteyeceğim...” Turan, *İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1944-1950*, s.130.

57 Vatan, 19 Haziran 1946, S.1818, s.4.

DP'nin kurucuları arasında yer alan Adnan Menderes de seçimlere kısa bir zaman kala tarafsızlık tartışmalarına katılmıştır. Menderes'in tartışmalara katılması Ulus'ta Falih Rıfıkı Atay'ın DP Beyannamesi'ni değerlendiren yazısı nedeniyle olmuştur. Atay, DP'lilerin devlet başkanlığı ile parti başkanlığının aynı kişide birleşmesini Atatürk'ün cumhurbaşkanı olduğundan bu yana gördüklerini vurgulamış ve DP'liler bu durumu anayasaya aykırı olarak kabul etmişlerse milletin bu tür bir siyasi ahlâk düşüklüğünü kabul etmeyeceğini söylemiştir. Atay, cumhurbaşkanının hangi sıfatla yurt gezilerine çıktığının Trabzon'daki konuşmasından<sup>58</sup> sonra halen tartışılmasının anlamsız olduğunu da belirterek, muhalefetin anayasayı ve kanunları değiştirmek için önce milletin oyunu alarak iktidara gelmesi gerektiğini söylemiştir. Falih Rıfıkı Atay ayrıca "...İnönü, lüzum görürse, Parti başkanı sıfatıyla nasıl konuşulacağını da gösterebilir... Demokrat Partiyi ciddi olmaya davet etmekle hiç de hatâ etmiş olmayacağız. Çünkü bu gidiş, sadece kendi hesabına, iyi bir gidiş değildir... Eğer kendisi vazifesini yapamazsa yapacak olanlar bulunacaktır"<sup>59</sup> sözleriyle muhalefet partisinin tutumunu eleştirirken, DP'nin yerine başka bir muhalif oluşumun söz konusu olabileceğini de ima etmiştir.

CHP'lerin eleştirilerine Adnan Menderes, Vatan gazetesinde çıkan yazısıyla yanıt vermiştir. Menderes, Atay'ın makalesinde anayasada cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının aynı kişide birleşmesini emreden bir hüküm bulunduğu iddia ettiğini, oysa böyle bir hükme anayasada rastlanmadığını ve dolayısıyla bu konuda anayasa değişikliği yapılamayacağını belirtmiştir. Ayrıca anayasada yer alan "sorumsuzluk" prensibi parti başkanlığıyla devlet başkanlığının aynı şahıs üzerinde birleşmemesini gerektirmektedir. Menderes'e göre devlet başkanının parti mücadelelerinin üstünde kalması şarttır ve bu makam parti başkanlığıyla birleşirse siyasi mücadelelerin içine girmek kaçınılmaz olacaktır. Atay'ın Atatürk dönemindeki uygulamayı örnek göstermesi de Adnan Menderes tarafından eleştirilmiştir. Ona göre tek partili sistemle çok partili sistem birbirinden çok farklıdır, dolayısıyla eski usul uygulamaların demokratik düzen içinde emsal gösterilmesi uygun değildir. Menderes, sorunun çözümünü zorunlu gördüklerini de şu ifadelerle vurgulamıştır<sup>60</sup>: "...Fikrimizce parti başkanlığının devlet başkanlığından ayrılması, Türk demokrasisinin halle mecbur bulunduğu bir mesele olarak karşımızdadır. Devlet reisliği yüksek makamının, parti mücadeleleri içine sokulmayarak bütün partilerin üstünde kalması ve hepsine karşı aynı adalet ve insaf duygularıyla ve kanunun emrettiği tam tarafsızlıkla hareket edebilmesi ancak ve ancak bu meselenin halline bağlı bulunmaktadır..." Falih Rıfıkı Atay, Menderes'in itirazlarına cevap niteliği taşıyan

58 Cumhurbaşkanı İnönü, Trabzon'da bulunduğu sırada iki yerde konuşma yapmıştır. Halkevi'nde yapılan konuşmanın tamamı tespit edilememiştir. Nutkun tespit edilen bölümleri için bkz. Turan, *İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1944-1950*, ss.119-128. İsmet İnönü'nün aynı şehirde yaptığı ikinci konuşma için bkz. a.g.e., ss.129-130.

59 Falih Rıfıkı Atay, "Demokrat Partinin beyannamesi", *Ulus*, 21 Haziran 1946, s.2.

60 Adnan Menderes, "Bir cevap münasebetile", *Vatan*, 22 Haziran 1946, S.1826, s.2.

yazısında DP’lilerin asıl amacının CHP için büyük bir kuvvet sayılan İnönü’den partiyi mahrum bırakmak olduğunu öne sürmüştür. Atay, bu yazısında bir kez daha DP’nin iktidara gelip anayasada gereken değişikliği yapana kadar fiili durumun yani devlet başkanlığıyla parti başkanlığının aynı kişide birleşmesi usulünün devam edeceğini açıklamıştır<sup>61</sup>.

CHP’nin seçimleri bir yıl öne almasından sonra özellikle DP’nin milletvekili adayları kamuoyunda merak edilmeye başlanmıştır. Basında çıkan en ilginç haber DP’nin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’yü aday listesinin başına koyacağı ile ilgilidir. Söz konusu haberde söylentinin gerek yurttaşlar arasında gerekse dış dünyada yankı uyandırdığı; ancak gerçekte bu haberin zamansız yayıldığı vurgulanmıştır. Çünkü genel seçimlere katılma kararını yeni açıklayan DP’nin henüz bu konuda bir çalışması bulunmamaktadır. Ayrıca habere göre, DP’nin İnönü’yü aday gösterme düşüncesi olsa bile bunu sadece, “*partinin devlet makamına verdiği kıymetin bir alameti, Devlet Başkanına karşı olan saygısının bir ölçüsü*”<sup>62</sup> olarak değerlendirmek gerekmektedir.

### **3. Fevzi Çakmak’ın Milletvekili Adaylığı ve Yankıları**

Milletvekili seçimleri yaklaşırken henüz yeni bir parti konumunda bulunan DP, seçimlere güçlü bir şekilde girmek için emekli Mareşal ve “Milli Mücadele kahramanı” Fevzi Çakmak’ı İstanbul’da parti listesinden; ancak bağımsız olarak aday göstermiştir<sup>63</sup>. Türk kamuoyunda o dönemde Mareşal Çakmak’a karşı büyük bir saygı ve bağlılık mevcuttu<sup>64</sup>. DP’liler bu tercihi yaparken Çakmak’ın toplum nezdindeki konumunu “baskın seçim” için bir avantaja çevirmeyi düşünmüşlerdir. DP Genel Başkanı Celal Bayar, Çakmak’ın adaylığı konusunda yaptığı açıklamada, onun tüm yaşamını ülkeye adayan seçkin bir kişilik olduğunu belirtmiş ve “evinde işsiz-güçsüz oturması yazık olur”<sup>65</sup> demiştir. Bayar’a göre Çakmak’ı İzmir ve Ankara’dan da aday göstermek için girişimler bulunmaktadır. Ayrıca parti olarak tüm Demokratların Mareşal’e oy vermelerini sağlayacaklarını da ifade etmiştir. Fevzi Çakmak, adaylığı konusunda yaptığı değerlendirmede esasen iki parti arasında bir fark görmediğini, asıl amacının partiler arasında bir denge sağlamak olduğunu ve bu nedenle de “*güçlü olan CHP karşısında DP’yi desteklemesinin bir özveri*”<sup>66</sup> olarak değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir.

CHP kanadından Fevzi Çakmak’ın bağımsız bile olsa DP listesinden adaylığını koymasına tepkiler gelmiştir. CHP’den gelen milletvekilliği tekliflerini

61 Falih Rıfki Atay, “Bir cevap yazısı üzerine”, *Ulus*, 25 Haziran 1946, s.4.

62 Vatan, 18 Haziran 1946, S.1817, s.3.

63 Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s.22.

64 Turan, *Türk Devrim Tarihi 4. Kitap (Birinci Bölüm) Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)*, s.229.

65 Vatan, 27 Haziran 1946, S.1826, s.3.

66 Albayrak, *a.g.e.*, s.85.

geri çeviren Çakmak'ın DP'nin önerisini kabul etmesine karşı Başbakan Şükrü Saracoğlu, Celal Bayar'a da yanıt niteliği taşıyan, şu değerlendirmeyi yapmıştır:

*"...Sayın Mareşal, emekliye ayrıldıktan sonra<sup>67</sup>, muhtelif yerler açıldıkça, kendisini milletvekilliğine aday göstermek için hiç olmazsa beş defa, müracaat ve ricada bulunulmuştur... Sayın Mareşal'in Demokrat Parti listesinde müstakil aday gösterilmesi için kendisiyle mutabık olduğunu Bay Bayar beyanatında söylüyor. Tamamen hakları olan böyle bir konu üzerinde söz söylemek aklımdan geçmez. Yalnız, Mareşal'i işsiz güçsüz evinde bırakmak tarizi bana karşı haksızlık olur"<sup>68</sup>.*

Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün Fevzi Çakmak'ın DP listesinden bağımsız aday olarak gösterilmesi karşısında bilinen ilk tepkisi 17 Temmuz günü olmuştur. İnönü, Özel Kalem Müdürü Haldun Derin'e seçimler hakkındaki fikrini sormuş ve Derin'in gülümsemesi üzerine *"Gülüyorsun, ama, bak, coup de grâce<sup>69</sup> olarak karşımıza mareşali çıkardılar."*<sup>70</sup> demiştir. İnönü'nün siyasi yaşamı boyunca her daim nüanslı konuştuğu ifade edilmiştir. Buradaki ifadesinde de kanımızca Çakmak'ın CHP'den gelen teklifleri reddedip, DP listesinde yer alması karşısında duyulan kırgınlık sezilmektedir. Çakmak'ın adaylığını yorumlayan dönemin iki etkin gazetecisi Asım Us ve Ahmet Emin Yalman farklı tespitlerde bulunmuşlardır. Us, daha önce CHP'den gelen teklifleri kabul etmeyen Mareşal'in Celal Bayar ile anlaşmasını, *"Cumhurbaşkanlığı emeli ile hareket ettiği"* şeklinde değerlendirmiştir. Us'a göre iki Milli Mücadele kahramanının birbirine rakip haline konmasının orduya sirayet etmesi söz konusu olabilir. Ayrıca DP bu suretle orduya siyaset karıştırmış olacaktır<sup>71</sup>. Yalman ise anılarında *"Mareşal Fevzi Çakmak'ın DP listesinde yer almasının ve siyasi hayata girmeye karar vermesinin Halk Partilileri'ni çok kızdırdığını"*<sup>72</sup> yazmıştır.

#### 4. İnönü'nün Seçim Bildirisi'nde Tarafsızlık Konusu

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, milletvekili seçimlerinden kısa süre önce yayımladığı bildiride bir kere daha parti başkanlığıyla devlet başkanlığının aynı şahısta birleşmesi konusuna değinmiştir. İnönü, bu konunun bir anayasa meselesi olduğunu belirtmiş ve anayasaya göre devlette tüm güçlerin TBMM'de toplandığına işaret etmiştir. İnönü'ye göre devletin başında bulunan

67 Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, 12 Ocak 1944 tarihinde yaş haddinden emekliye sevk edilmişti. Cumhurbaşkanı İnönü, Başbakan Saracoğlu aracılığıyla Çakmak'a emeklilik sonrası TBMM Başkanlığı dahil istediği görevi verebileceğini iletmis; ancak emekli edilmesinden dolayı kırgın olan Mareşal'i ikna edememiştir. Cihad Baban, *Politika Galerisi Büstler ve Portreler*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970, s.92.

68 Ayın Tarihi, Haziran 1946, S.151, s.17.

69 *"Acıya son vermek için indirilen öldürücü darbe; herhangi bir nihai veya kesin darbe."* İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1985, s.218.

70 Haldun Derin, *Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken (1933-1951)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995. s.195.

71 Us, *a.g.e.*, s.680.

72 Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 2 1922-1971*, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., 1997, İstanbul, s.1361.



Cumhurbaşkanının parti başkanı olmasında yasal hiçbir engel bulunmamaktadır. O, ayrıca Cumhurbaşkanı sorumsuz vaziyetini kötüye kullanmak isterse bunun hesabını soracak Meclisin hazır olduğunu da ifade etmiştir. Bildiride İnönü, 1924 Anayasası’nın devlet başının görevini yapabilmesi için TBMM’de bir çokluğa dayanmasını öngördüğünü belirtmiş ve bu durumda seçim döneminde Cumhurbaşkanının partisinin kazanması için çalışmasını her vatandaşta olduğu gibi doğal hak olarak gördüğünü açıklamıştır<sup>73</sup>. İnönü’nün bu konuda yaptığı ilk değerlendirmelerden çıkan en önemli sonuç, “parti başkanlığıyla devlet başkanlığını aynı şahısta birleşmesi”nin 1924 Anayasası’nın doğal bir sonucu olduğunu düşünmesidir. Ayrıca cumhurbaşkanının görevini kötüye kullanması halinde bunun hesabını soracak mercii TBMM’dir. Ne var ki CHP’nin çoğunlukta olduğu bir TBMM’de bu hesabın nasıl sorulacağı konusu belirsiz kalmıştır. Seçimlerde DP’nin çoğunluğu elde etmesi halinde kendi adayını cumhurbaşkanı olarak seçmesi de zaten İnönü tarafından doğal karşılanmaktadır.

İnönü, 1946 seçimleriyle ilgili yayımladığı bildiride konuyla ilgili görüşlerine geniş yer vermiştir. Seçim bildirisinde tarafsızlık konusunda muhalefetin tezine de değinen İsmet İnönü, cumhurbaşkanı seçilen kişinin siyasi partilerle ilişkisinin kesilmesinin savunulabilir bir tez olduğunu vurgulamış; ancak bunun gerçekleşmesi için cumhurbaşkanının milletvekili seçiminden farklı bir seçimle işbaşına gelmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca bu konumdaki bir cumhurbaşkanının Meclise ve hükümete karşı bazı yetkileri de olmalıdır. Cumhurbaşkanı İnönü, Türkiye’de devletin başını yasal ya da manevi hiçbir nüfuzu olmadan bir siyasi partinin tesiri altında bulundurmamayı bir “tertip” olarak değerlendirmiş ve bunun sakıncalı sonuçlar doğuracağını belirtmiştir. İnönü, CHP’nin seçimleri kaybetmesi ya da milletvekili seçilememesi halinde Cumhurbaşkanlığı makamından çekileceğini de ilan etmiştir<sup>74</sup>. Hem CHP Genel Başkanı, hem de Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü’nün seçimle ilgili bildirgesi şu ifadelerle sona ermiştir<sup>75</sup>:

*“...Kadın ve erkek vatandaşlarım ! Bana ve başkanlık ettiğim şerefli Partiyeye oy vermenizi istemek için kendimde cesaret buluyorum. Bize oy verirseniz, memleketin iç ve dış politikasında da, doğru yolları bulabileceğimize ve memleketin ilerlemesinde ve yükselmesinde sizi memnun edecek başarılar elde edeceğimize güveniyoruz. Karar sizindir.”* İsmet İnönü’nün seçim bildirisinin basına yansıdığı dönemde DP’liler propaganda faaliyetlerine devam etmişlerdir. Muhalefet partisinin güçlü isimlerinden Adnan Menderes, memleketi Aydın’da yapılan mitingdeki konuşmasında “tarafsızlık” konusundaki eleştirilerini şöyle belirtmiştir<sup>76</sup>:  
*“...Devlet Reisi [İnönü], seçim mücadelesine makamunun nüfuzunu parti işlerine karıştırmakla başlamıştır. Bazı devlet memurlarının tarafsızlıklarını muhafaza*

73 Ülkü, 18 Temmuz 1946, C.10, S.116, s.1, Ulus, 18 Temmuz 1946, s.1.

74 Ülkü, s.1, Ulus, s.1.

75 Ülkü, s.3, Ulus, s.2.

76 Hâluk Kılıçık, *Adnan Menderes’in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri C.1*, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara, 1991, s.94.

edememeleri, bundan ileri gelmektedir. Devlet parasından, devlet vasıtalarından istifade etmelerinin de sebebi budur." DP Genel Başkanı Celal Bayar, CHP Genel Başkanı'nun nutku [seçim bildirgesi] hakkında kendisine yöneltilen sorulara, seyahatinden dolayı henüz okumaya zaman bulamadığını söyleyerek cevap vermemiştir<sup>77</sup>.

Türkiye'de çok partili hayata geçiş sonrası ilk genel seçimler 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılmıştır. İlk kez tek dereceli, açık oy, gizli tasnif ve basit çoğunluk ilkelerine göre yapılan bu seçimler özellikle gizli tasnifin yol açtığı karışıklıklar<sup>78</sup> ve yargı güvencesinin olmaması<sup>79</sup> nedeniyle inisiyatifin iktidar partisi lehine kullanılmasıyla günümüze de çok tartışılmaktadır. CHP seçimler sonucunda 397 milletvekilliği elde etmiş, DP 61 sandalye kazanmıştır. Buna karşılık TBMM'de yer alma hakkı kazanan bağımsız milletvekillerinin sayısı 7 olmuştur<sup>80</sup>. Cumhurbaşkanı İnönü, seçimlerden sonra yayımladığı bildiriye muhtelif partilerin TBMM'ye girmesini ülke için büyük başarı olarak yorumlamış ve hem CHP'yi hem de DP'yi uyararak, "seçim zamanının sinirli sözlerini karşılıklı başışlayarak ve unutarak vatanda huzur, çalışma devrinin açılmasının ilk vazife"<sup>81</sup> olduğunu vurgulamıştır.

## 5. Cumhurbaşkanlığı Seçimine Doğru

TBMM seçimleri yenilendikten sonra Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin de yenilenecek oluşu nedeniyle "tarafsızlık" olgusu basında tartışılmaya devam etmiştir. Millet dergisi, seçimden sonra çıkan ilk sayısında henüz adaylıklar kesinleşmemiş olmasına rağmen kapakta İnönü ve Çakmak'ın resimlerini aralarında büyük bir soru işareti imgesiyle birlikte kullanmış ve devlet reisinin halk tarafından seçilmesini istemiştir. Cemal Kutay tarafından kaleme alınan yazıda İnönü'nün seçim bildirgesinde yer alan görüşlere karşı çıkmış ve CHP basınının İsmet Paşa'yı yasalarla belirlenmiş yetkilerin dışında tuttuğu ileri sürülmüştür. Halkın da bu görüşte olduğunu savunan yazar, 1946 gibi erken sayılabilecek bir tarihte, "...Bir gün gelecek bu memlekette, Meselâ Amerikada olduğu gibi Cumhurreisi millet tarafından tek dereceli seçim usulüyle seçilecektir. Zaten bu tedbir alınuncaya kadar demokratik gelişmelerin tam kemal mertebesini bulmuş o[!]acağına kani olmuyacağız..."<sup>82</sup> sözleriyle düşüncesini belirtmiştir. Kutay, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi durumunda onun bir partiye dayanması mecburiyetinin de ortadan kalkacağını ifade etmiş, vatandaşların devlet en yüksek makamını vesayet altına girmeden seçeceklerini söylemiştir<sup>83</sup>.

77 Şahingiray, a.g.e. s.60.

78 Rıdvan Akın, *Türk Siyasal Tarihi 1908-2000*, XII Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.345.

79 Akın, a.g.e. s.340.

80 Erol Tuncer, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler 1877-1999*, TESAV Yayınları, Ankara, 2002, s.320.

81 Turan, *İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1944-1950*, s.149.

82 Cemal Kutay, "Cumhur Başkanını doğrudan doğruya milletin seçmesini istiyoruz...", *Millet*, 25 Temmuz 1946, S.26, s.3.

83 Nitekim Kutay'ın öngörüsü yaklaşık 60 yıl sonra gerçekleşmiş, 2007 yılında yapılan bir referandumla anayasal hüküm değiştirilmiş ve Türkiye'de cumhurbaşkanının doğrudan

Muhalef basının yazdıklarına karşı CHP yanlısı basın da cevap niteliğinde yazılarla karşılık vermeye devam etmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın, muhaliflerin fikirlerini beyan ederken kullandıkları sözcüklerden şikâyet etmiş, Millet dergisini samimiyetsizlikle suçlayarak asıl amacın Fevzi Çakmak’ın cumhurbaşkanlığı için propaganda yapmak olduğunu; ancak bunun açık olarak ifade edilemediğini yazmıştır. Yalçın, ayrıca cumhurbaşkanının doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesi usulünün hiçbir demokraside olmadığını da söylemiş ve çeşitli ülkelerden verdiği örneklerle tezini güçlendirmeye çabalamıştır<sup>84</sup>.

Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi konusunu iki politikacı da verdikleri demeçlerle savunmuşlardır. DP listesinden bağımsız olarak TBMM’ye giren Fevzi Çakmak, devlet başkanının tek dereceli seçimle halk tarafından belirlenmesini istemiştir. Çakmak, “...Madem ki eski tarzdan ayrılıp halka doğru iniyoruz, halkın istediği, derdlerini, şikayetlerini her zaman için dinliyecek kimselerin halk tarafından seçilmesi gayet tabiidir. Ve bu halkın hakkıdır.”<sup>85</sup> diyerek cumhurbaşkanlığı seçiminin tek partili devrin usulüyle yapılamayacağını anlatmıştır. Fevzi Çakmak, bu ifadesiyle aynı zamanda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün halktan kopuk, kolay kolay ulaşılamayacak bir devlet başkanı olduğunu da ima etmiştir. Milli Kalkınma Partisi’ni kuran Nuri Demirağ da parti programında cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi hükmünün bulunduğunu ve bu hükmün değiştirilmeyeceğini vurgulamış ve, “...Partiler istediklerini aday gösterebilirler, millet içinden adaylığını ilân edenler bulunsun... Gönül ister ki, bu suretle kıyıda köşede kalmış iş görececek bir adamı günün birinde Reisi Cumhuriyet olarak aramızda bulalım.”<sup>86</sup> demiştir. Demirağ’ın sözlerinden çıkan sonuca göre cumhurbaşkanlığına adaylık her vatandaşın hakkıdır ve bu kişiyi halkın seçmesi halinde bu makama “iş görececek” bir kişi getirebilmek mümkün olabilecektir.

Cumhurbaşkanlığı konusunda kamuoyunda tartışmalar devam ederken özellikle muhalefetin cumhurbaşkanlığı için kimi aday göstereceği de merak ediliyordu. Ağustos ayının başında çıkan haberlerde DP’nin cumhurbaşkanlığı için Fevzi Çakmak’ı aday göstereceği öne sürülmüştür<sup>87</sup>. Basındaki haberlerde ayrıca DP adına Genel Başkan Celal Bayar ile birlikte idare kurulu üyelerinden Adnan Menderes, Refik İnce, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü’nün Çakmak’ı evinde ziyaret ederek üç saat görüştükleri de yazılmıştır<sup>88</sup>. Çakmak’ın adaylığı konusunda CHP yanlısı Tanin’de çıkan haberde Mareşal Çakmak’ın adaylık teklifini reddettiği öne sürülmüştür. Somut bir kaynağa dayanmayan habere göre Çakmak, öneriye karşı sert bir tepki göstermiş ve kazanma ihtimali olmayan bir seçime adının karıştırılmasını istememiştir<sup>89</sup>.

---

halk tarafından seçilmesi usulüne geçilmiştir.

84 Hüseyin Cahit Yalçın, “Cumhurbaşkanlığı meselesi”, *Tanin*, 26 Temmuz 1946, S.4454-1046, s.1.

85 *Tasvir*, 30 Temmuz 1946, S.484, s.3.

86 *Yedigün*, 11 Ağustos 1946, S.701, s.5.

87 *Son Saat*, 2 Ağustos 1946, S.15, s.1.

88 *Tasvir*, 3 Ağustos 1946, S.488, s.1.

89 *Tanin*, 2 Ağustos 1946, S.4454-1053, s.1.

Gazetelerde DP'nin cumhurbaşkanı adayının kim olacağı konusunda üzerinde birleşilen tek isim Fevzi Çakmak olurken, 3 Ağustos 1946 günü CHP Meclis Grubu, Genel Başkanvekili ve Başbakan Şükrü Şaracoğlu başkanlığında bir toplantı yapmıştır. Toplantıda cumhurbaşkanlığı adaylığı seçimi için yapılan gizli oylamada Ankara milletvekili ve mevcut Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 366 oyla ve hazır bulunan üyelerin ittifakıyla CHP'nin cumhurbaşkanı adayı olarak seçilmiştir<sup>90</sup>. İnönü'nün yeniden cumhurbaşkanlığına aday gösterildiği haberi CHP yanlısı Tanin'de çıkan şu manşetle duyurulmuştur: “*Milli Şef İsmet İnönü C.H.P. Meclis grup[b]u tarafından ittifakla Cumhurbaşkanlığı adaylığına seçildi*”<sup>91</sup>. Gazetede İnönü için “*Milli Şef*” unvanının kullanıldığı görülmektedir; ancak demokratik yaşama uyum sağlamak için 10 Mayıs 1946 günü toplanan CHP'nin II. Olağanüstü Kurultayı'nda bu unvan da kaldırılmıştı<sup>92</sup>.

DP Grubu da cumhurbaşkanlığı seçimi için adayını belirlemek üzere 3-4 Ağustos 1946 tarihlerinde toplanmıştır. Yapılan toplantılar sonucunda DP'nin cumhurbaşkanı adayının İstanbul milletvekili Mareşal Fevzi Çakmak olduğu ilan edilmiştir<sup>93</sup>. Böylece devlet başkanlığı seçimi için CHP'nin adayı İsmet İnönü'ye karşı, DP adayı Fevzi Çakmak olmuştur. Bu şekilde Milli Mücadele'nin iki önemli ismi ilk defa bir seçimde karşı karşıya geleceklerdi. Ancak bu konudan daha önemlisi Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez cumhurbaşkanlığı seçiminin iki aday arasında geçecekti. Bu, o tarihte henüz doğum aşamasında olan çok partili demokrasi açısından bir kazanç sayılmalıdır.

## 6. Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve DP'nin Tutumu

TBMM, seçimlerin ardından ilk toplantısını 5 Ağustos 1946 günü yapmıştır. 8. Dönem TBMM saat 14:00'de açılmış, üç saat süren yemin töreninin ardından milletvekilleri önce Meclis Başkanlığı için oy kullanmışlardır. Yapılan oylama sonucunda CHP'nin adayı Kazım Karabekir, 379 oy alarak TBMM'nin yeni başkanı seçilmiştir<sup>94</sup>. Başkan vekilliklerinin seçiminin de tamamlanmasından sonra sıra Cumhurbaşkanlığı seçimine gelmiştir. Cumhuriyet tarihinde ilk kez iki adayın yer alması bakımından tarihi öneme sahip olan seçim saat 18:30'da başlamıştır. DP'nin adayı Mareşal Fevzi Çakmak oyunu kullandıktan sonra TBMM'nden ayrılırken, Çakmak'ın İnönü'yü kutlamamak için Meclis'i terk ettiği yorumu kimi gazetelerde yer almıştır<sup>95</sup>.

90 Ulus, 4 Ağustos 1946, s.1, Vatan, 4 Ağustos 1946, S.1864, s.1, Bugün, 4 Ağustos 1946, S.1813, s.1, Tasvir, 4 Ağustos 1946, S.489, s.1.

91 Tanin, 4 Ağustos 1946, S.4454-1055, s.1.

92 Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s.20.

93 Vatan, 5 Ağustos 1946, S.1865, s.1, Cumhuriyet, 5 Ağustos 1946, S.7892, s.1, Tanin, 5 Ağustos 1946, S.4454-1056, ss.1-3.

94 Akşam, 6 Ağustos 1946, S.9988, s.1. DP'nin TBMM Başkanı adayı Yusuf Kemal Tengirşenk 58 oy almıştır.

95 Bugün, 6 Ağustos 1946, S.1814, s.3. Çakmak'ın İnönü'yü kutlamamak için TBMM'den erken ayrıldığı yönündeki haberin kaynağı gazeteci Emin Karakuş'tur. Karakuş, Tanin'de çıkan haberinde de Çakmak'a Meclis'ten ayrılmasını telkin eden kişinin Fuat Köprülü olduğunu

Cumhurbaşkanlığı seçiminde oyların kullanılması ve ardından tasnifi bir saat 10 dakika içinde tamamlanmıştır<sup>96</sup>. Seçimle ilgili herhangi bir kuşkuya neden olmamak adına kura yöntemiyle dokuz kişilik bir tasnif heyeti oluşturulmuş<sup>97</sup>, bu heyette bir de DP’li üye yer almış<sup>98</sup>, söz konusu heyet kullanılan oyları salonun ortasında ve milletvekillerine yakın bir yerde, tüm vekillerin gözü önünde saymıştır<sup>99</sup>. Yapılan tasnif sonucunda CHP’nin adayı İsmet İnönü, oylamada bulunan 451 üyenin 388’inin oyunu alarak bir dönem daha cumhurbaşkanı seçilmiştir<sup>100</sup>. TBMM Başkanı Kazım Karabekir, seçim sonucunu milletvekillerine duyurduktan sonra Cumhurbaşkanı’na neticeyi bildirmek ve kendisini ant içmek üzere TBMM’ye davet etmek üzere oturuma ara vermiştir<sup>101</sup>.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, ant içme töreni için kürsüye geldiği zaman Cumhuriyet tarihinde o güne kadar görülmemiş bir hadise meydana gelmiş ve CHP sıralarında yer alan milletvekillerinin ayağa kalkmasına rağmen DP sıralarında yer alan milletvekilleri yerlerinde oturmaya devam etmişlerdir<sup>102</sup>. DP listesinden TBMM’ye giren Adnan Adıvar ise Cumhurbaşkanı’na ayağa kalkarak selamlamıştır<sup>103</sup>. İnönü, ant içme töreninden sonra TBMM’de tebrikleri kabul etmiştir. Bu merasime DP Genel Başkanı Celal Bayar ile birlikte Adnan Adıvar da katılmıştır. Ancak DP’nin Cumhurbaşkanı’na karşı takındığı tutum bir milletvekilinin partisinden ayrılmasına neden olmuştur. DP’den Kütahya milletvekili seçilen Memduh İspartaligil<sup>104</sup>, Parti Genel Kurul Başkanlığı’na gönderdiği istifa dilekçesinde tepkisini “...Cumhurbaşkanımızın and içmesi esnasında gösterilen hareketi şahsen hürmetsizlik telâkki ettiğim ve Türk adetlerine uygun görmediğim gibi... böyle bir muameleyi ve bunu takip edecek diğer muameleleri vicdanımla kabili telif göremiyorum...”<sup>105</sup> ifadesiyle ortaya koymuştur.

---

öne sürmüştür. Tanin, 6 Ağustos 1946, S.4454-1057, s.2. Emin Karakuş’un haberi Vakit’te de benzer şekilde yer almıştır. Vakit, 6 Ağustos 1946, S.10354, s.5.

96 Son Posta, 6 Ağustos 1946, S.5637+113, s.7.

97 Bugün, 6 Ağustos 1946, s.3.

98 Vakit, 6 Ağustos 1946, s. 5.

99 Son Posta, 6 Ağustos 1946, s.7.

100 Tuncer, *a.g.e.*, s.47. Yapılan oylamada DP’nin adayı Fevzi Çakmak 59 oy alırken, Yusuf Kemal Tengirşenk’e 2 oy verilmiş, 2 oy da boş çıkmıştır.

101 Fırat, 6 Ağustos 1946, S.1278, s.1. Malatya’da yayımlanan gazete, hemşehrisi İnönü’nün tekrar Cumhurbaşkanlığı’na seçilmesine tam sayfa ayırmıştır. Gazetede TBMM’deki gelişmeler özet halinde aktarılırken, DP’nin İnönü’ye karşı olan tavrından hiç söz edilmemiştir. Hatta Türkiye’de ilk kez seçim sonucunda Meclis’e bir muhalefet partisi girmesine rağmen Fırat’ın nüshasında DP’den söz eden tek bir satır bile olmaması dikkat çekicidir. Haberde yer alan İnönü resminin altında CHP II. Olağanüstü Kurultayı’nda kaldırılmış olmasına rağmen İsmet Paşa için “Milli Şef” tabiri kullanılmıştır.

102 Cumhuriyet, 6 Ağustos 1946, S.7893, s.3.

103 Vakit, 9 Ağustos 1946, S.10356, s.1.

104 Kütahya bağımsız milletvekili Memduh İspartaligil, 1947 yılının Ekim ayında CHP’ye katılmıştır. Ulus, 17 Ekim 1947, s.1.

105 Vakit, 9 Ağustos 1946, s.5.

DP'lilerin Cumhurbaşkanı'na karşı sergiledikleri tutum basında uzun süreli tartışmalara neden olmuştur. Ancak gazetelerdeki yankılardan önce DP'lilerin bu konudaki açıklamalarına değinmek yerinde olacaktır. DP Genel Başkanı Celal Bayar sonraki yıllarda partisinin bu tutumunun<sup>106</sup> İnönü'ye karşı bir protesto olmadığını, bunun kendileri için bir prensip meselesi olduğunu söylemiştir. Bayar'a göre milli iradenin temsilcisi TBMM'dir ve bu kurum herhangi bir kimseye karşı ayağa kalkmamalıdır. Bayar, ayrıca 1946 seçimlerinin neticesine göre milli iradenin gerçek temsilcisi olarak DP'yi saydıklarını da açıklamıştır<sup>107</sup>. DP'li bir milletvekili de basına verdiği demeçte, Cumhurbaşkanının herhangi bir milletvekilinden farksız olduğunu, bir milletvekilinin ant içmesi sırasında ayağa kalkılmadığı için Cumhurbaşkanının ant içmesi sırasında da ayakta beklemeye gerek olmadığı söylemiş ve tavrılarının "demokratik bir tezahürden ibaret"<sup>108</sup> olduğunu bildirmiştir. DP'li milletvekili partisinin tutumunu açıklarken 1924 Anayasası'na göre devletin başı olarak sayılan Cumhurbaşkanı'nı sıradan bir milletvekilinden farksız bir konuma indirgemıştır. Kurulduğu günden itibaren "parti başkanlığı-devlet başkanlığı" makamlarının ayrılmasını savunan DP'nin bir vekilinin Cumhurbaşkanı'nı diğer milletvekilleriyle eş değerde görmesi bir bakıma partinin savunduğu "tarafsızlık" prensibiyle de çelişkili görünmektedir. Bu görüşe göre eğer Cumhurbaşkanı'nın bir milletvekilinden farkı yoksa o makamda bulunan kişinin partiler üstü bir konumda bulunup bulunmamasının da ne denli önem taşıyacağı tartışmaya açık bir konu olarak değerlendirilebilir.

## 7. İnönü'nün Üçüncü Dönemine Basının Yaklaşımı

İsmet Paşa'nın yeniden Cumhurbaşkanı seçilmesi dönemin hem iktidar yanlısı, hem de muhalif gazetelerinde geniş şekilde yer almıştır. Ulus'ta Falih Rıfki Atay, TBMM'nin yeni dönemini değerlendirirken İsmet İnönü'nün sadece CHP'nin lideri olmadığını, onun yaşayan Türk vatandaşları arasında Cumhurbaşkanı olmaya en layık kişi olduğunu belirtmiştir<sup>109</sup>. Atay'ın değerlendirmesine göre 1938 yılında vefat eden Atatürk'ten sonra Cumhurbaşkanlığı için en uygun aday İnönü'dür. Yorumdan çıkan bir başka sonuca göre DP'nin aday gösterdiği Fevzi Çakmak, her ne kadar Milli Mücadele'nin bir başka önemli komutanı olsa bile, bu görev için yetersizdir. Aynı gazetede yazarın imzasını rumuz olarak kullandığı bir başka yazıda İnönü'nün askeri ve siyasi alanda yaptığı işlerden söz edildikten sonra yeniden Cumhurbaşkanı seçilişiyle ilgili olarak, "...5 ağustos günü yapılan seçimde İsmet İnönü'nün 388 oy aldığı yazılıyor. Ben, Atatürk'ün hayatta iken yapılan ve seçimde ona verdiği rey'i de katarak, 389 oyla diyorum."<sup>110</sup> değerlendirmesinde bulunulmuştur.

106 DP milletvekilleri sonraki yıllarda da TBMM'de İnönü'ye karşı aynı tavrı sürdürmüşlerdir. Örneğin 1 Kasım 1947 günü TBMM'nin açılış törenine gelen Cumhurbaşkanı İnönü'yü CHP'liler ayakta alkışlarken, DP'liler yerlerinde oturmuşlar ve alkışlara iştirak etmemişlerdir. Vatan, 1 Kasım 1947, S.2308, s.3.

107 Toker, a.g.e., s.188.

108 Son Posta, 6 Ağustos 1946, s.1. Haberde DP'li milletvekilinin adı verilmemiştir.

109 Falih Rıfki Atay, "8inci Millet Meclisi kurulmuştur", Ulus, 6 Ağustos 1946, s.1.

110 T.İ., "İsmet İnönü...", Ulus, 9 Ağustos 1946, s.2.

Cumhuriyet’te partiler arası ilişkileri değerlendiren bir makalede, TBMM’nin ilk günü partiler arasında bir “husumet havası” görüldüğü ve bu havanın en önemli işaretlerinden birisinin İnönü’nün ant içme töreni sırasında ortaya çıktığı yazılmıştır. Buna göre İsmet İnönü’ye karşı ayağa kalkmayan DP’liler bu tavırlarıyla TBMM’nin kendi anlayışlarına göre oluşmadığını, bundan dolayı da seçilen Cumhurbaşkanı’nı tanımadıklarını ilan etmişlerdir. Yazar, CHP’lilerin devlet başkanını selamlamanın bütün milletvekillerinin ortak bir görevi olduğu görüşünü savunduklarını da ifade etmiştir<sup>111</sup>. CHP’ye destek veren bir başka gazete olan Tanin’de Hüseyin Cahit Yalçın, İsmet İnönü’nün yeniden cumhurbaşkanlığına seçilişini değerlendirmiştir. Yalçın, İsmet Paşa’nın II. Meşrutiyet devrinden itibaren yaşadığı tüm devirlerin bir özetini yaptıktan sonra, “...İsmet İnönü isteseydi bütün ömrünü bir diktatör olarak nihayete erdirebilirdi. Fakat o... milletinin diktatörü [olmayı] değil bütün vatandaşlarla müsavî bir ferdi olmayı tercih etti. İsmet İnönü, 1938’de bütün memleketin muhabbet ve tevaccühü içinde Cumhurbaşkanı olmuştu. Fakat asıl dündür ki, memleketin birinci sınıf vatandaşı sîfatıile, bütün vatandaşların hürmet ve minnettarlık hisleri içinde, Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir.”<sup>112</sup> yorumunda bulunmuştur.

Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman, yeni döneme giren TBMM’de bir muhalefet partisi bulunmasını olumlu karşılarken, Cumhurbaşkanı seçiminde ilk kez tek partiye mahsus oybirliğinden uzaklaşıldığını ve 59 vekilin Çakmak’ı tercih ettiğini yazmıştır. Yalman, DP’lilerin baştan beri aldıkları karar gereğince İnönü’ye karşı ayağa kalkmadıklarını da belirtmiştir. Bu tutumun nedenini de TBMM’nin milli hâkimiyeti temsil etmesi olarak izah etmiştir. Yalman’a göre DP milletvekillerinin İsmet İnönü’yü tebrik etmemelerinin gerekçesi de, “...Demokrat Parti tarafından malûm şekilde tenkit edilen son seçim mücadelesini Parti başkanı sîfatıile idare etmiş olmasıdır”<sup>113</sup>. Dönemin muhalif basınının önemli temsilcilerinden birisi olan Ahmet Emin Yalman, DP’lilerin İnönü’ye karşı olan tavrını doğal karşılamış ve hatta Cumhurbaşkanı’nın CHP ile olan ilişkisini devam ettirerek bu tutuma kendisinin yol açtığını dolaylı da olsa ifade etmiştir.

Akşam’da Necmettin Sadak, seçim konusunda kaleme aldığı değerlendirme yazısında İsmet İnönü’nün Milli Mücadele’den Lozan’a kadar yaşamının dönüm noktasını oluşturan başarılarından söz etmiş, onun -ihtiyacı olmadığı halde - son dönemde demokrasiye geçişi sağlayarak yeni bir esere daha imza attığını belirtmiştir. Sadak, İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı’nın önceki dönemlerinde II. Dünya Savaşı nedeniyle karşılaştığı güçlüklerden söz ederek, çekilen büyük sıkıntıların ardından savaş sonrası devirde Türk milletini feraha götürecek yeni idare ve ıslahat tedbirlerini bulma çabasında olduğunu yazmıştır<sup>114</sup>.

111 “Ankaradan notlar”, Cumhuriyet, 6 Ağustos 1946, s.1,3.

112 Hüseyin Cahit Yalçın, “İsmet İnönü Cumhurbaşkanı”, Tanin, 6 Ağustos 1946, s.1.

113 Ahmet Emin Yalman, “Büyük Millet Meclisinden intibalar”, Vatan, 6 Ağustos 1946, S.1866, s.3.

114 Necmeddin Sadak, “Sekizinci Millet Meclisi ve İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı”, Akşam, 6

Tasvir’de Ziyad Ebuzziya, yeni dönemde Cumhurbaşkanı’ndan beklentilerin neler olduğu konusunda bir makale yazmıştır. Demokrasiye geçiş öncesi dönemde parti ileri gelenlerinin, o partinin - aynı zamanda devlet başkanı da olan - genel başkanı tarafından seçildiğini belirten yazar, parti ileri gelenlerinin de kendilerine bu makamı sunanlara karşılık ülkenin kaderini teslim ettikleri görüşünü savunmuştur. Eski sistemin hep aynı kişileri devletin başında tuttuğunu belirten Ebuzziya, artık İnönü’nün demokrasiye geçiş kararıyla birlikte CHP’yle ilişkisinin devam edemeyeceğini öne sürmüştür. Çünkü TBMM’de çoğunluk CHP’dedir ve partinin arzusu dışında muhalefetin herhangi bir konuda sonuç alması zordur ve yeni dönemde İnönü, sadece ve sadece memleket çıkarları doğrultusunda hareket etmekle yükümlüdür. Cumhurbaşkanlığı seçimini meslektaşlarına nazaran daha rasyonel biçimde yorumlayan Ziyad Ebuzziya, İnönü’den nazik bir devrede ülke yararına bir tutum beklemenin ve istemenin bir hak olduğunu da bildirmiştir<sup>115</sup>.

TBMM’nin yeni dönemine başlaması ve Cumhurbaşkanı seçimi Vakıf gazetesinde Asım Us tarafından yorumlanmıştır. Yazar, TBMM’de gerginliğin Devlet Başkanı seçimi sırasında başladığını ve aslında İnönü’nün seçimi kazanacağını herkesin bildiğini belirtmiştir. Devlet başkanlığına yeniden seçildikten sonra ant içmek üzere kürsüye gelen İsmet Paşa’yı DP’liler haricinde yerli yabancı izleyiciler dahil herkesin alkışladığını ifade eden Asım Us’a göre muhalefet partisinin tepkisi “*milli tarihimize bir leke teşkil edecek saygısızlık hareketi*”<sup>116</sup> olarak değerlendirilmelidir. Aynı gazetede DP’lilerin tutumunu eleştiren bir başka kalem Peyami Safa olmuştur. Yazısında muhalefeti İnönü’nün hizmetlerini Türk Milleti’ne unutturmaya çalışmakla itham eden yazar, “... *Maksadınız ayağa kalkmıyarak bütün milleti onun aleyhinde ayağa kaldırmak mıdır?...*”<sup>117</sup> sorusunu sormuştur. Cumhuriyet gazetesinden Nadir Nadi, TBMM’nin milli iradenin temsilcisi sayılıyorsa, Cumhurbaşkanı’nın da milli iradeyle kurulan devleti temsil ettiği görüşündedir. Nadi’ye göre “*O’na yapılacak saygı dolaylı olarak milli iradeye saygı*”<sup>118</sup> anlamına gelecektir.

DP’nin İnönü’ye yönelik tutumuna bazı siyasi partiler de tepki göstermiştir. İşçi ve Çiftçi Partisi<sup>119</sup>, yayımladığı bildirimde DP’lilerin yaptıkları hareketle kendilerini küçülttüklerini, buna karşılık millet nazarında İnönü’yü yücelttiklerini belirtmiştir. Bildirimde ayrıca, “*biz kendi hesabımıza ve Türk işçi ve çiftçisi adına utandık*”<sup>120</sup> ifadesi de kullanılmıştır. Liberal Demokrat Parti<sup>121</sup>’den yapılan açıklamada da DP’li milletvekilleri “*saygısızlık*”la itham edilmiştir<sup>122</sup>.

Ağustos, 1946, S.9988, s.1.

- 115 Ziyad Ebuzziya, “*Cumhurbaşkanından beklediklerimiz*”, Tasvir, 7 Ağustos, 1946, S.492, s.1,5.  
 116 Asım Us, “*Milli tarihimize leke teşkil edecek bir saygısızlık hareketi*”, Vakıf, 6 Ağustos 1946, s.1,5.  
 117 Peyami Safa, “*Ayağa Kalkmıyanlara*”, Vakıf, 7 Ağustos 1946, S.10355, s.1.  
 118 Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, Çağdaş Yayınları, 3. bsk., İstanbul, b.t.y., s.303.  
 119 Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi 17 Haziran 1946 tarihinde kurulmuştur. Tunaya, a.g.e., s.702.  
 120 Tanin, 8 Ağustos 1946, S.4454-1059, s.2.  
 121 Liberal Demokrat Partisi 11 Mart 1946 tarihinde kurulmuştur. Tunaya, a.g.e., s.694.  
 122 Tanin, 8 Ağustos 1946, s.2.



## Sonuç

1946 yılında Türkiye’de çok partili sistem gelişirken, siyasi partiler arasındaki en önemli tartışmalardan birisi “Cumhurbaşkanının tarafsızlığı” konusunda yaşanmıştır. Tek parti sisteminin başta gelen özelliklerinden birisi sayılan “devlet başkanlığı-parti başkanlığı”nın aynı şahısta birleşmesi olgusu DP tarafından 1946’da demokrasinin önündeki “en önemli engel” olarak görülmüştür. Muhaliflere göre Cumhurbaşkanı İnönü’nün CHP’nin başında oluşu, devlet mekanizmasının da doğrudan doğruya bu partinin lehinde faaliyetlerde bulunmasına neden olacaktır. DP’nin görüşleri söz konusu dönemde muhalif partinin destekçisi basında da geniş ölçüde destek bulmuştur.

DP’lilerin öne sürdükleri görüşlere hem CHP yanlıları ve hem de bizzat Cumhurbaşkanı İsmet İnönü karşı çıkmıştır. Cumhurbaşkanı’nun bir partinin başında bulunmasının anayasal bir hak olduğunu savunan CHP’liler, DP’lilerin itirazlarına karşı en önemli dayanak noktası olarak 1924 Anayasası’nı göstermişlerdir. Ayrıca iktidar partisi yanlılarına göre Cumhurbaşkanı’nun parti ile ilişkisinin kesilmesi, devletin üst kademesindeki ahengi bozacağı için krizlerle karşılaşılması kaçınılmaz olacaktır. CHP’liler uyum içinde işleyen bir devlet aygıtı için de “parti başkanlığı-devlet başkanlığı” bütünleşmesini zaruri görmüşlerdir. Hatta İnönü’nün de 10 Mayıs 1946 tarihindeki CHP Kurultayı’nda yaptığı konuşmada olduğu gibi iktidar mensupları seçimleri kazanacak partinin genel başkanının Cumhurbaşkanı seçilmesini olağan karşılayacaklarını da ilan etmişlerdir.

Demokrasinin kuruluş döneminde ağırlıklı olarak CHP ve DP arasında devam eden “tarafsızlık” tartışmaları zaman zaman partiler arasında gerginliğe de yol açmıştır. Aylar süren “tarafsızlık” tartışmalarının ardından bu gerginliğin en belirgin göstergesi 5 Ağustos 1946 günü TBMM’de yapılan Cumhurbaşkanı seçimi sırasında ortaya çıkmıştır. Tarihimizde ilk kez iki adayın yarıştığı seçimde kazanan CHP’nin adayı İnönü olmuş ve Cumhurbaşkanı yemin töreni için kürsüye geldiğinde DP’liler tepkilerini ayağa kalkmayarak göstermişlerdir. Nitekim DP’lilerin bu tutumu dönemin basınında geniş şekilde yer almış ve iktidar yanlıları tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Her ne kadar DP’liler, İnönü’ye karşı bir hareket içinde olmadıklarını ve sergiledikleri tavrın bir prensip meselesinden kaynaklandığını öne sürmüşlerse de eleştirilerden kurtulamamışlardır. Dolayısıyla çok partili dönemin ilk önemli polemliğini ortaya çıkartan “tarafsızlık” olgusu, etkilerini Cumhurbaşkanı seçimleri sırasında da göstermiş ve partiler arasında ilişkileri zedeleyen bir unsur olarak etkisini göstermiştir.

## KAYNAKÇA

### I. Süreli Yayınlar

*Akşam,*  
*Bugün,*  
*Cumhuriyet,*  
*Fırat,*  
*Millet,*  
*Son Posta,*  
*Son Saat,*  
*Tanin,*  
*Tasvir,*  
*Ulus,*  
*Vakit,*  
*Vatan,*  
*Yeni Sabah,*  
*Ayın Tarihi,*  
*Millet,*  
*Ülkü,*  
*Yedi Gün.*

### II. Kitaplar

AHMAD, Feroz ve Bedia Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976.

AKIN, Rıdvan, *Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923-2007*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

AKIN, Rıdvan, *Türk Siyasal Tarihi 1908-2000*, XII Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010.

ALBAYRAK, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004.

*Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

*Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

BABAN, Cihad, *Politika Galerisi Büstler ve Portreler*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970.

BAŞAR, Ahmet Hamdi, *Aziz Milli Şef İnönü’ye Açık Dilekçe -10 Mayıs nutukları dolayısıyla-*, Gün Basımevi, İstanbul, 1946.

BİLÂ, Hikmet, *CHP 1919-1999*, Doğan Kitap, İstanbul, 1999.

ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi, 3. Bsk., Ankara, 2004.

*Demokrasinin 50 Yılı 1945-1995 I*, Aydın Kitaplar, İstanbul, b.t.y.

DERİN, Haldun, *Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken (1933-1951)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

ERDEM, Tarhan, *Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1952*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1982.

GİRİTLİOĞLU, Fahir, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii C: 1*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965.

GÜLCAN, Yılmaz, *Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.

*İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü*, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1985.

*İnönü’nün Söylev ve Demeçleri I T.B.M. Meclisinde ve C.H.P. Kurultaylarında (1919-1946)*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1946.

KAHRAMAN, Mehmet, *Türk Anayasa Hukukunda Cumhurbaşkanlığı*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2012.

KARPAT, H. Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Temeller*, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1996.

Der. KAYNAR, Mete Kaan, *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri 1923-2006*, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.

KILÇIK, Hâluk, *Adnan Menderes’in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri*, Demokratlar Kulübü Yayınları, C.1, Ankara, 1991.

KOP, Kadri Kemal, *Milli Şef’in Söylev, Demeç ve Mesajları*, Akay Kitabevi, Ankara, 1945.

KORALTÜRK, Murat, *Ahmet Hamdi Başar’ın Hatıraları 2 Demokrasiye Geçiş, DP İktidarı ve 27 Mayıs “Yine hayal âleminde uçuyorum...”*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

KUMAŞ, Rahmi, *CHP’nin Soyağacı*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1999.

NADİ, Nadir, *Perde Aralığından*, Çağdaş Yayınları, 3. bsk., İstanbul, b.t.y.

- OKYAR, Osman – SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, *Fethi Okyar'ın Anıları Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1997.
- SOYSAL, Mümtaz, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990.
- ŞAHİNGİRAY, Özel, *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri Demokrat Parti'nin Kuruluşundan İktidara Kadar Politik Konuşmalar 1946-1950*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.
- TANÖR, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.
- TOKER, Metin, *Tek Partiden Çok Partiye*, Milliyet Yayınları, b.y.y., 1970.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, İstanbul, b.y.y., 1952.
- TUNCER, Erol, *1923'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*, TESAV, Ankara, 2013.
- TUNCER, Erol, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler 1877-1999*, TESAV Yayınları, Ankara, 2002.
- TURAN, İlhan, *İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1944-1950*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2003.
- TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi 4. Kitap (Birinci Bölüm) Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.
- US, Asım, *1930-1950 Hatıra Notları*, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1966.
- UYAR, Hakkı, *100 Soruda Cumhuriyet Halk Partisi Tarihçesi (1923-2012)*, Anka Yayınları, Ankara, 2011.
- YALMAN, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 2 1922-1971*, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1997.
- YEŞİL, Ahmet, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- YETKİN, Çetin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997.
- ZÜRCHER, Erik Jan, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. bsk., İstanbul, 2009.
- ZÜRCHER, Erik Jan, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992.

### III. Makaleler

- SARAÇOĞLU, A. Cemaleddin, "Devlet Başkanlığı ve Partiler", *Yeni Sabah*, 12 Mayıs 1946.
- MENDERES, Adnan, "Bir cevap münasebetile", *Vatan*, 22 Haziran 1946.

- YALMAN, Ahmet Emin, “Bu İşlerin Sonu Ne Olacak?”, *Vatan*, 15 Mayıs 1946.
- YALMAN, Ahmet Emin, “Büyük Millet Meclisinden intibalar”, *Vatan*, 6 Ağustos 1946.
- US, Asım, “Milli tarihimize leke teşkil edecek bir saygısızlık hareketi”, *Vakit*, 6 Ağustos 1946.
- KUTAY, Cemal, “Cumhur Başkanını doğrudan doğruya milletin seçmesini istiyoruz...”, *Millet*, 25 Temmuz 1946.
- ATAY, Falih Rıfki, “Demokrat Partinin beyannamesi”, *Ulus*, 21 Haziran 1946.
- ATAY, Falih Rıfki, “Bir cevap yazısı üzerine”, *Ulus*, 25 Haziran 1946.
- ATAY, Falih Rıfki, “8inci Millet Meclisi kurulmuştur”, *Ulus*, 6 Ağustos 1946.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Cumhurbaşkanlığı meselesi”, *Tanin*, 26 Temmuz 1946.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit, “İsmet İnönü Cumhurbaşkanı”, *Tanin*, 6 Ağustos 1946.
- ÖNER, Kenan, “Anayasa ve Devletle Parti Başkanlığı”, *Yeni Sabah*, 21 Mayıs 1946.
- SADAK, Necmeddin, “Sekizinci Millet Meclisi ve İsmet İnönünün Cumhurbaşkanlığı”, *Akşam*, 6 Ağustos 1946.
- ERİM, Nihat, “Devlet Başkanı ve Parti Başkanı”, *Ulus*, 14 Mayıs 1946.
- ERİM, Nihat, “Gene o mesele”, *Ulus*, 16 Mayıs 1946.
- ERİM, Nihat, “Yersiz Bir Hayal Sükutu”, *Ulus*, 24 Mayıs 1946.
- SAFA, Peyami, “Ayağa Kalkmıyanlara”, *Vakit*, 7 Ağustos 1946.
- T.İ., “Devlet Başı-Parti Başkanı...”, *Ulus*, 12 Mayıs 1946.
- T.İ., “İsmet İnönü..”, *Ulus*, 9 Ağustos 1946.
- EBUZZİYA, Ziyad, “Cumhurbaşkanından beklediklerimiz”, *Tasvir*, 7 Ağustos 1946.